

YABANCI SEYYAHLAR GÖZÜNDEN İSTANBUL YANGINLARI İLE MÜCADELE: TULUMBACI TEŞKİLATI VE TULUMBACILARA DAİR GÖZLEMLER

Metin MENEKŞE*

Öz

Osmanlı coğrafyasını merak eden veya çeşitli nedenlerle bu coğrafyaya ziyarette bulunanlar, seyahatleri esnasında Osmanlı dünyasını ve insanlarını tanıdıkları, edindikleri bilgileri, deneyimlerini ülkeleriyle paylaşmışlardır. Bu bilgiler, seyyah hayatta iken veya ölümünden sonra "seyahatname" adı altında kitaplaştırılmıştır. Bu eserler, tarih araştırmalarında birincil derecede olmasa da ötekinin dışarıdan nasıl görüldüğünün anlaşılması bakımından dikkate alınması gereken kaynaklar arasında yer almaktadır. Yabancı seyyahlar, Osmanlı coğrafyasında buldukları zaman diliminde etkili olan afetlere de yoğunlukla dikkat çekmişlerdir. Nitekim bunlardan biri olan yangınlar, bir tehdit unsuru olarak yüzyıllarca devleti ve halkı oldukça meşgul etmiştir. Zira birçok seyyah da eserlerinin İstanbul'la ilgili bölümünde yangınlara özel bir başlık açmış, bu hususu çeşitli yönleriyle işlemiştir. İstanbul merkezinde çok sık ortaya çıkan yangınların nedenlerine, tahribatına, ortaya çıkan zarara yer vermişlerdir. Şehirde oldukça etkili olan bu yangınlar karşısında Osmanlı yetkililerinin veya halkının yaklaşımına değinmişlerdir. Ayrıca yangın söndürme konusunda teşkilatlanmaya giden devletin, bu anlamda oluşturduğu tulumba teşkilatının ve görevlilerinin nasıl bir işlev gördüğünü, zayıf veya güçlü yönlerini, birtakım aksaklıkları işlemişlerdir. Netice itibarıyla bu çalışmada, İstanbul'u ziyaret eden yabancı seyyahların gözlemlerinden hareketle, İstanbul'un farklı semtlerinde çıkan yangınlara dikkat çekmek, özellikle de tulumba teşkilatının işleyişi ve tulumba birliklerinin faaliyetlerine yer vermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Yabancı Seyyahlar, İstanbul Yangınları, Tulumba Teşkilatı, Tulumbacılar*

Abstract

Fighting Istanbul Fires from the Perspective of Foreign Travelers: Observations on Tulumba Organization and Tulumbacılar

Those who are curious about the Ottoman geography or who visit this geography for various reasons got to know the Ottoman world and its people during their travels and shared the information and

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muğla. E-posta: m.menekse@mu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1192-3161
(Makale Gönderim Tarihi: 20.09.2024 - Makale Kabul Tarihi: 09.12.2024)

experiences they gained with their countries. This information was compiled into a book called "travelogue" while the traveler was alive or after his death. Although these works are not primary in historical research, they are among the sources that should be taken into consideration in terms of understanding how the other was seen from the outside. Foreign travelers have often drawn attention to the disasters that were effective during the time they were in the Ottoman geography. Indeed, one of these, fires, have occupied the state and the people for centuries as a threat. Indeed, many travelers have also opened a special heading for fires in the sections of their works related to Istanbul and have dealt with this issue from various aspects. They have included the causes, destruction and damage caused by the fires that occurred very frequently in the center of Istanbul. They have touched upon the approach of the Ottoman authorities or the people in the face of these fires that were quite effective in the city. They have also discussed how the state, which organized itself for fire extinguishing, established the fire department and its officers functioned, their weak and strong aspects and some shortcomings. As a result, this study aims to draw attention to the fires that broke out in different neighborhoods of Istanbul based on the observations of foreign travelers who visited Istanbul, and to include in particular the functioning of the tulumbacı organization and the activities of the tulumbacı units.

Keywords: *Ottoman State, Foreign Travelers, Istanbul Fires, Tulumbacı Organization, Tulumbacılar*

GİRİŞ

“Nâr-ı kahrı geldi Hakkın yaktı hep İstanbul’u”¹

Tarih boyunca seyyahların, mesleki konumunu kullanarak bir şeyler görmek, duymak ve öğrenmek uğruna bütün kapıları ve imkânları zorlayan meraklı ve ilgili karakter özelliklerine sahip oldukları görülmektedir. Hatta bazı seyyahlar için *geziye çıkmak yaşamaktır. İşte o zaman yaşam canlanmakta, zenginleşmekte ve insan bir pelikan gibi kendi kanıyla değil doğayla beslenmektedir.*² Dolayısıyla böyle bir maceralı yolculuğa çıkan seyyahlar, şahsi gözlemlerini ve bizzat yaşadıklarını aktarmakla birlikte, kaynaklardan okuduklarını, ikinci ve üçüncü kişilerden duyduklarını ve öğrendiklerini de kayda almayı ihmal etmemişlerdir. Bu anlamda Avrupa’ya dair haber veren Türkçe ve yabancı gazeteleri, memleketlerinden kendilerine veya arkadaşlarına gelen mektupları da kaynak olarak kullanmışlardır. Nihayetinde bütün bunları içeren eserler ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla farklı dönemlerde Osmanlı başkentini ziyaret eden seyyahlar ve onların eserleri bizim için önemlidir. Payitahtın gündelik hayatı, saraya yapılan ziyaretler, Babıâli’deki gelişmeler, devlet görevlileri, matbuat, yangınlar, savaşlar ve çatışmalar, salgın hastalıklar, azınlıklar, cemiyetler, ticari faaliyetler, imparatorluğun Balkanlar, Anadolu ve Arap coğrafyası ve onlarca başka konuya ilgi duyan her okur ve araştırmacı, dışardan bir bakış açısıyla önemli bilgilere, gözlemlere, analizlere ve ayrıntılara erişebilmektedirler.

Seyahatnameler, bir seyyahın gezileri sırasında tutmuş olduğu notların ve seyahat hatıralarının bir araya getirilmesiyle oluşan eserlerdir. Seyahatnameler, seyyahın ziyaret ettiği yerler, o yerin coğrafi ve idari yapısı, o yörede yaşayan halkın gelenek ve görenekleri, yaşayış tarzları, sosyo-kültürel ve ekonomik hayatları hakkında çeşitli

¹ Banoğlu 2008, s.131.

² Hamsun ve Andersen, 2024, s. 83.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

bilgiler vererek geçmişe farklı bir pencere açmaktadır.³ İnsan hayatının pek çok kesitine dair detaylı veriler sunarak karanlıkta kalan noktaların aydınlatılmasına katkı sağlamaktadır. Zira Osmanlı'nın mühimme defterleri, kanunnameleri, kadı sicilleri gibi arşiv malzemeleri bu alanda kısmen eksik kalmaktadır. Dolayısıyla sosyal ve kültürel yaşama dair bilgiyi elde etmede görgü tanıklarının hatıratları, mektupları ve günlükleri eksik kalan noktaları tamamlayıcı bir rol oynamaktadır.⁴ Seyahatnameler, öznel veya nesnel kaynaklardan yararlanarak oluşturulan çalışmaları, resmî otoritelerin çizdiği sınırlardan biraz uzaklaştırarak daha canlı veya tarafsız bir hale getirebilmektedir. Hatta bu resmî belgelerde bahsedilmeyen, bahsedilmek istenmeyen veya bahsedilmesine ihtiyaç duyulmayan olayların farklı yorumlarına da rastlanabilmektedir.⁵ Seyahatname eserlerinin, karşılıklı araştırılması, tenkide tabi tutulması yoluyla *bilginin çoğaltulmasına, çeşitlendirilmesine* katkı sağladığı, resmî kaynakları tamamlayıcı, besleyici bir özellik taşıdığı da önemli bir husustur.

Seyyah, yaşadığı dönem aracılığıyla tanıklık ettiği toplum ile günümüzün okurları arasında bir köprü vazifesi görmekte, tabir-i caizse o dönemin yansıtıcısı görevini yerine getirmektedir. Bu yansıtıcı ekranı tümüyle yok saymak mümkün değildir. Dolayısıyla, insanlık tarihinin belli bir zaman dilimine tanıklık etme işlevini yerine getiren seyyahların eserlerinin bir kritiğe tabii tutularak incelenmesi önem arz etmektedir.⁶ *Akyıldız*'ın da deyimiyile, tarihçi, bir ressam gibi hareket etmekte ve bir resim ortaya koymaktadır. Bu resmin hatlarını ve renklerini meydana çıkarabilecek herhangi bir veri kullanılabilir. Bu bir şiir, bir edebi metin, bir giysi, bir arşiv vesikası, bir hatıratteki birkaç bilgi kırıntısı vs. olabilir. Resmi netleştiren bu verilerin hepsi de kabul edilebilmektedir. Fakat burada önemli olan husus, mutlaka bir kritiğe tâbi tutulmasıdır.⁷ Zira bir kritiğe tâbi tutmak şartıyla kaynakların kullanılması daha sağlıklı ve daha doğru bir yöntem olmaktadır. Bu şiardan hareketle de çalışmada, gözlemlerinden istifade edilen seyyahların eserleri bir kritikten geçirilerek değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Seyahatnamelerin kaynak değerinin belirlenmesinde öne çıkan başka bir husus ise, verilen bilgilerin çağdaş diğer kaynaklardaki veriler ile tutarlı olmasıdır. Dolayısıyla seyahatnameler incelenirken çağdaş diğer kaynaklarla mukayese edilerek ele alınması önemlidir.⁸ Nitekim bu çalışma kapsamında da seyahatnamelerin, mukayeseli bir incelemeye tabi tutulmasına ve çağdaş kaynaklarla birlikte değerlendirilmesine çalışılmıştır.

Bu çalışmada, farklı tarihlere ait seyahatnamelerden hareketle İstanbul yangınlarıyla mücadele üzerine bir inceleme yapılmıştır. Zira farklı tarihlerde Osmanlı coğrafyasını ziyaret eden yabancı seyyahlar, bu coğrafyada etkili olan afetlere çoğunlukla dikkat çekmişlerdir. Nitekim bunlardan biri olan yangınlar, bir tehdit unsuru olarak 20. yüzyılın ortalarına kadar halk ve devletin bilinçaltını oldukça meşgul etmiştir. Dolayısıyla

³ Yılmaz 2016, s. 21.

⁴ Şahin 2017, s. 32.

⁵ Nalçacı 2010, s. 525-526.

⁶ Tavernier 2014, s. 10.

⁷ Akyıldız 2018, s. 120.

⁸ Üçel-Aybet 2003, s. 22-23.

yabancı seyyahlar, eserlerinin İstanbul'la ilgili bölümlerinde yangınlara özel bir başlık açmışlar, bu konuyu çeşitli yönleriyle işlemişlerdir. Bu bağlamda, İstanbul'da çok sık ortaya çıkan yangınların nedenlerine, haber verilme usullerine, tahribatına, ortaya çıkan zarara ve alınan tedbirlere yer vermişlerdir. Şehirde oldukça etkili olan bu yangınlar karşısında Osmanlı yetkililerinin ve halkın yaklaşımına; yangın söndürmeden sorumlu görevlilerin tutumuna, hal ve hareketlerine dair de değerlendirmelerde bulunmuşlardır. İşte bu noktada, yangınla mücadelede önemli bir gelişme olan tulumbacı teşkilatı üzerine odaklanılmıştır. Teşkilatın kurulması öncesinde ve sonrasında yangın söndürme işlerinin ne yönde geliştiği, mahiyeti ve görevlileri üzerine yabancı seyyahların gözlemleri değerlendirilmiştir. Özellikle tulumbacıların tutumları, hal ve hareketlerinin zaman içerisinde nasıl tezahür ettiği, yangın söndürmede nasıl bir etkileri olduğu ve bununla ilgili yaşanan olumsuzluklar irdelenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda, daha önce yangınla mücadele konusunu ele alan çalışmalarda değinilmemiş olan seyahatnameler tespit edilmiştir. Özellikle *Seetzen*, *Macfarlane*, *Stambolski* gibi seyyahların, yangın söndürme teşkilatına dair gözlemlerine çalışmada yer verilmiştir. Hatta *Stambolski*, yangınların ortaya çıkışı ve yayılmasının nedenlerini araştırarak ve bilimsel konferanslar düzenleyecek olan bir komisyona hükümet tarafından üye olarak seçilmiştir. Bu bağlamda yaptığı araştırmaları sonucunda bir rapor hazırlamıştır. Bu raporu, "Essai physico-chimique contre l'incendie" başlığı altında, *La Turquie* gazetesinin 8 (20) Ekim tarihli 241. sayısında da yayımlanmıştır. Bu rapordan da çalışmada istifade edilmiştir.

1. İstanbul Yangınları

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin ömrü boyunca, devletin en büyük şehri olma vasfını muhafaza ettiği gibi, bu müddet zarfında, muhteşem camiler, saraylar, konaklar, evler, hanlar, hamamlar, imaretler, medreseler ve daha birçok eserle süslenmiştir. İstanbul'un bulunduğu coğrafya, konumu, sahip olduğu tarihi eserleri ve daha birçok özelliği Batılı seyyahları âdeta büyülemiştir. Seyyahlar, Osmanlı başkenti olan bu dünya şehrinin görülmeye değer bütün tarihi ve doğal noktalarını dolaşmışlardır. Boğaziçi'nden Sultan Ahmet Meydanı'na, Büyükkada'dan Taksim'e, Kapalıçarşı'dan Ortaköy'e ve Galata'ya kadar ortalama bir yabancı ziyaretçinin dolaştığı yerleri görmüşler ve böylelikle çok yönlü ve zengin izlenimler edinmişlerdir.

İstanbul'daki yapılar kıydan tepenin zirvesine kadar birbiri arkasında yer almaktadır. Yapılar arasında meşe, çam, çınar ağaçları ve başka eskiden kalma ağaçlar vardır. İnsanlar yerleşim mekânı olarak buraya gelip bu ağaçların arasına saraylar ve küçük evler yapmışlardır. Evlerin üst kısmı ahşap, damları kiremittendir. Ahşap yapılması, bu kısımların taştan yapılmaması deprem tehlikesinden uzak olmak için bilerek tercih edilmiştir. Fakat bu tarzın tercih edilmesiyle de yangın tehlikesine düşülmüştür.⁹

Her biri birer sanat eseri olan yapılar, sıklıkla ortaya çıkan yangınlardan, zaman zaman da doğal afetlerden geniş çapta zarar görmüştür. Bu anlamda *İstanbul'un, özellikle yangınlardan acı çekmiş olduğu* rahatlıkla söylenebilir. Pera, Eyüp, Galata ve Üsküdar'da

⁹ Zeydan 2012, s. 41.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

ciddi tahribata yol açan yangın felaketleri, maddi ve manevi anlamda büyük zararlar ortaya çıkarmıştır.¹⁰ Yangınlar, İstanbul'da o kadar çok tahribat ve yıkıma yol açmıştır ki "Edirne sudan, İstanbul ateşten batacak!" deyimini halk arasında sık sık kullanılır olmuştur.¹¹ Osman Nuri Ergin, "Mecelle-i Umur-ı Belediye" adlı eserinde, yangın için, "ahşap binalı İstanbul'un lâzım-ı gayr-ı mefânkı ve tarihi belasıdır"¹² demiştir.

Resim 2: Pera Sokakları, 1875¹³

Yangınlar, İstanbul halkı için her zaman alışılmış büyük kâbus olma özelliğini sürdürmüştür. Sık sık meydana gelmeleri nedeniyle de İstanbul ahalisinin hayatında ve zihninde derin izler bırakmıştır. İlk büyük yangınlardan biri olan 2 Temmuz 1539 tarihli Zindankapısı yangınında, 700 civarında mahkûm yanmış, ayrıca bazı cami, işyeri ve dükkân da kül olmuştur. Kaynaklarda bu yangın için; "...nice fakirler gâni, nice gâniler

¹⁰ Cezar 1963, s. 328. Osmanlı dönemi İstanbul yangınları için ayrıca bkz. Kuzucu 1999, s. 687-699.

¹¹ Ürekli 2010, s. 116.

¹² Ergin 1995, s. 1077.

¹³ Üreten: Guillaume Berggren, 1875, Beyoğlu, İstanbul, SALT Araştırma, Erişim, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194264>, 26.05.2024.

fakirühal olmuşlardır” denilmiştir. Zira bir tarafta büyük kayıplar yaşanmış, diğer tarafta yangın mahallindeki mal ve eşyaları yağmalayanlar olmuştur.¹⁴

Osmanlı ülkesine III. Murat (1574-1595) devrinde, 1587-1589 yıllarında gelen *Reinhold Lubenau*, İstanbul’da ortaya çıkan yangınların büyük boyutlara ulaştığına dikkat çekmiştir. Zira onun ifadesine göre, İstanbul’da muhtelif zamanlarda birçok yangın olmuş ve bunlardan bazıları büyük çapta zarara neden olmuştur. Zira onun İstanbul’da bulunduğu esnada çıkan büyük yangında, üç büyük kervansaray, burada bulunan boya atölyeleri, 3000 ev ve içinde sabun üretiminde kullanılmak üzere yağ bulundurulmuş, bu yüzden de yangının daha da büyümesine neden olan çok sayıda işlik yok olmuştur. Aynı zamanda servi ağacı tahtası başta olmak üzere birçok değerli malzeme ve işlenmiş ürün de bu yangında kül olmuştur.¹⁵ 1633 yılındaki Cibâli yangını, şiddetli rüzgârın da etkisiyle üç gün üç gece sürmüş ve büyük zararlar ortaya çıkarmıştır. Zira bu yangında, 20.000 evin yandığı ve şehrin yaklaşık beşte birinin yangında hasar gördüğü belirtilmiştir.¹⁶ 1656 yılında İstanbul’u ziyaret eden seyyah *Thévenot*, şehirde 8 ay içinde üç defa büyük yangın meydana geldiğini ve üçüncü yangında 8000 evin yandığını belirtmiştir.¹⁷ *Antoine Galland*, 19 Ağustos 1672 Cuma günü Üsküdar’da büyük bir yangın çıktığını ve bu yangında Üsküdar’ın büyük bir kısmının yandığını aktarmıştır.¹⁸

Joseph Von Hammer, 1693 yılında İstanbul’da meydana gelen büyük yangından bahsederken, alevlerin şehrin büyük bir kısmını harabeye çevirdiğini belirtmiştir. 21 saat süren ve rüzgârın etkisiyle giderek büyüyen alevler, Ayazma ile un depoları arasında başlayıp, Cibali kapısına kadar rastladığı her şeyi yerle bir etmiştir. Sur dışındaki evleri kül ettikten sonra şehrin içine girmiş ve oradan Süleymaniye, Vefa meydanına, Şehzade Cami’sine, Saraçlara; oradan Yeniçerilerin yeni kışlarına ve Avrat Pazarı’na kadar ulaşmıştır.¹⁹ 1700 yılında İstanbul’da bulunan *Tournefort* ise, şehirde çıkan büyük bir yangının etkisine değinirken, “ailelerin çoğu mallarını yitirdikleri için bütünüyle perişan olmuşlardır”²⁰ demiştir.

Kendi evinin de yanması nedeniyle yangın mağdurları arasında yer alan *Seyyid Hasan Muradî*’nin anlatımında da yangınların etkisini net bir şekilde görmek mümkündür. Nitekim 1754-1766 yılları arasında 12 yıl İstanbul’da bulunan *Seyyid Hasan*, kaleme aldığı *Rûznâme*’sinde, birçoğu neredeyse bir veya birkaç semti silip süpürmüş olan 132 ayrı yangın haberine yer vermiştir. Bu yönüyle eser, âdetâ İstanbul’un yangın tarihinden bir kesittir. Hatta burada bahsedilen yangınların birçoğu vakayinamelerde de yer almamıştır. Örneğin, Sultan Bayezid Camii tarafında 22 Mayıs 1762 tarihinde çıkan ve 24 saat devam eden yangında 4000 adet evin yandığını, ancak Kumkapı kale duvarında yangının durduğunu belirtmiştir.²¹

¹⁴ Cezar 1963, s. 330.

¹⁵ Lubenau 2016, s. 404.

¹⁶ Kâtip Çelebi 2016, s. 154.

¹⁷ Thévenot 2014, s. 49.

¹⁸ Galland 1973, s.192.

¹⁹ Hammer-Purgstall 1986, 216.

²⁰ Tournefort 2005, s. 14-15.

²¹ Seyyid Hasan Muradî 2016, s. 107.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

1782 yılında İstanbul'da büyük bir yangın ortaya çıkmıştır. Yangın, 1782 yılı 10 Temmuz günü Samatya'daki harabeler civarındaki keresteci dükkânlarında başlamış, Koca Mustafa Paşa'ya kadar ulaşmıştır. Kısa sürede büyük bir alanda etkili olan yangında binden fazla ev kül olmuştur.²² Hollanda elçisi *Reinier van Haefen*'in verdiği bilgiye göre ise, Yedikule'de bir mahallede çıkan yangında, 3000 civarında ev ve dükkân yok olmuştur.²³ 1782 yılı Ramazan'ının on üçüncü perşembe gecesi (13 Ramazan 1196/22 Ağustos 1782) çıkan yangın ise daha büyük tahribat yaratmıştır. Cibali Ayakapı'da bulunan Gül Camii civarındaki Çingiraklı Mahallesi'nde bir evden başlayan yangında; 58 çörekçi, 10 simitçi, 18 kadayıfçı, 8 gözlemeci dükkânı yanmıştır.²⁴ Ahmed Cevdet Paşa'nın verdiği bilgiye göre, Aksaray, Cerrahpaşa, Avrat Pazarı, Molla Gürani, Davud Paşa Camii etrafı, Koca Mustafa Paşa, Topkapı, Mevlânakapı, Narlıkapı, Samatya, Silivrikapı ve Yedikule semtleri ciddi zarar görmüş ve 20.000 ev yanmıştır.²⁵ Reinier van Haefen'e göre ise, 80.000 ev ve dükkân ile birlikte 30 tanesi taş yapılı 200 cami ve mescit, 60 hamam, 130 değirmen, 400 fırın yanmıştır.²⁶ Yangın esnasında İstanbul'da birçok değirmen ve fırın yandığından dolayı İstanbul için geceli gündüzlü un imal ettirilmesine çalışılmıştır.²⁷

İstanbul'da o kadar çok yangın meydana gelmiştir ki halk arasında "İstanbul'un yangını, Anadolu'nun salgını" sözü, yedi asırlık bir zaman diliminde söylenegelmiş ve başkent ile anayurdun duçar olduğu iki belaya²⁸ işaret edilmiştir. 1802 yılında İstanbul'a gelen ve şehrin semtlerini yürüyerek gezen Alman şarkiyatçısı ve seyyah *Ulrich Jasper Seetzen*, sık sık yangın yerleri ile karşılaştığını ve bu durumun şehrin giderek harabeye dönüşmekte olduğuna işaret ettiğini belirtmiştir.²⁹ 1830 yılında İstanbul'da bulunan *J.F. Michaud* ve *J. J. F. Poujoulat*' da şehrin yangınlara teslim olduğuna dair, "Bu şehrin yangınlarla başının deritte olduğu bilinen bir şey; yıl geçmiyor ki şehrin bir yerinde yangın çıkmasın ve şehir alevlere teslim olmasın..."³⁰ ifadesinde bulunmuştur. Hemen bir yıl sonra şehirde bulunan *Baratta* ise, yangınların dehşet veren boyutuna değinirken, 1831 yılında Pera'da meydana gelen büyük yangında ahşap yapıların tamamına yakınının kül olduğu bilgisini paylaşmıştır.³¹

Fontmagne, İstanbul'da yangının müthiş bir görüntü oluşturduğunu belirtmiştir. Üç tarafı sularla çevrili İstanbul'un, yangının kızıl ışıklarıyla parladığını ifade etmiştir. Yangınların sık meydana gelmesi ve ortaya çıkardığı zararı anlatırken, "Yangından sonra yeniden inşa maliyetiyle İstanbul'un her evi altın çivilerle inşa edilebilirdi." şeklindeki bir Türk atasözüne yer vermiştir. Bu olaylara örnek olarak da 1655'te çıkan yangını vermiş

²² Ahmed Cevdet Paşa 1309, C. II, s. 173.

²³ Slot 1976, s. 53.

²⁴ Yangının etkili olduğu yerleri gösteren belge için bkz. *BOA.*, *C.BLD.*, 61/3038, 29 Ramazan 1196/7 Eylül 1782.

²⁵ Ahmed Cevdet Paşa 1309, C. II, s. 174-175.

²⁶ Slot 1976, s. 59.

²⁷ *BOA.*, *C.BLD.*, 138/6874, 29 Ramazan 1196/7 Eylül 1782.

²⁸ Ergin 1995, s. 1077.

²⁹ Seetzen 2017, s. 292.

³⁰ Michaud ve Poujoulat, 2014, s. 31.

³¹ Baratta 2021, s. 5.

ve “bir ayda üç büyük yangın çıkmış ve bunlardan sadece birinde sekiz bin ev kül olmuş” demiştir.³²

Vakanüvis Ahmed Cevdet Paşa tarafından verilen bilgiye göre, 19. yüzyılda ortaya çıkan büyüklü küçüklü pek çok yangın rutin ve sıradan hale gelmiştir.³³ Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi ise, sadece 1818 yılının Ocak-Ağustos döneminde küçüklü büyüklü 73 yangının meydana geldiğini yazmıştır.³⁴ Halk bu kadar peş peşe ve ansızın çıkan yangınlar nedeniyle artık geceleri uyuyamaz hale gelmiştir. Mahalle sakinleri kendi aralarında gece nöbetleri düzenlemek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla yangınlar, toplum psikolojisini ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Halk yangınları, bir taraftan uğursuzluğa atfetmiş, diğer taraftan kundak yapıldığı dedikodularından dolayı sabahlara kadar uyumadan nöbet beklemiştir.³⁵

Sultan II. Mahmud döneminde yaşanan bir depremin ardından Keçecizade İzzet Molla tarafından kaleme alınan bir şiirde; “Ya Rabbi, sen bize depremin getirdiği felaketi verme, bize alıştığımız yangın afetini yeterli ölçüde ver”³⁶ ifadesi yer almıştır. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere insanlar, yangınlarla yaşamaya, mücadele etmeye o kadar alışmışlardır ki bunların tamamen sona ermesinden ziyade büyük boyutlara ulaşmaması için temennide bulunur hale gelmişlerdir.³⁷

Münif Paşa (1830-1910), 1864 yılında Mecmua-i Fünûn’da yayımladığı “Harik-i İstanbul”³⁸ başlıklı makalesinde İstanbul’un, doğal güzelliğine ve tarihî zenginliğine karşılık “harik” (yangın) ve “tâun” (veba) olmak üzere iki “ayıp”tan kurtulamadığını belirtmiştir. Yaşadığı dönemin sadece 1858-1864 yılları arasında İstanbul’da 160 yangın hadisesi yaşanmıştır. Bu yangınlarda 2.844 konut, 1.246 dükkân ve mağaza, 23 han, hamam, mescit ve benzeri yapılar ile bir saray-ı hümayun olmak üzere toplam 4.114 yapı yanmıştır.³⁹

Osman Nuri Ergin, “Mecelle-i Umur-ı Belediye” adlı eserinde, 1854-1876 yılları arasında İstanbul’un çeşitli semtlerinde 99 yangın çıktığını ve bu yangınlarda 14.856 yapının tamamen yandığını belirtmiştir. Ergin’in yaptığı incelemelere göre, 1853’ten 1906 yılına kadar da İstanbul’da toplam 229 yangın meydana gelmiş ve şehir bu yangınlarda harap olmuştur.⁴⁰ Dolayısıyla 19. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar İstanbul’da yangınların artarak devam ettiği ve verilen zayıatın çok büyük boyutlara ulaştığı görülmektedir. Örneğin 1821-1824 yıllarında İstanbul’da bulunan seyyah Wals, yangınların ulaştığı boyutu şu sözlerle anlatmıştır:

³² Fontmagne 2022, s. 114

³³ Ahmed Cevdet Paşa 1309, C. XI, s. 48-49.

³⁴ Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, 1281-1284, s. 395-396.

³⁵ Ahmed Cevdet Paşa 1309, C. XI, s. 48-49; Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, 1281-1284, s. 395-396.

³⁶ Ünver 1971, s. 36-40.

³⁷ Baratta 2021, s. 5.

³⁸ Şehirde yangının çok sık çıkmasının sebepleri; yapıların ahşap ya da kâğır olmasının insan sağlığına etkileri; Avrupa’da yangına karşı nasıl tedbirler alındığı anlatılmakta ve yangınların sıklık derecesi hakkında örnek verilip zararlarından söz edilmektedir. Münif Paşa 1281.

³⁹ Münif Paşa 1281, s. 149.

⁴⁰ Ergin 1995, s. 1235.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

“Bir yangında yalnızca bir-iki evin hasar gördüğünü, geriye camları kırılmış, isten kararmış hoş olmayan bir bina kaldığını düşünebilirsiniz. Ama burada yangın bambaşka bir şey, yalnızca evler değil, bütün bir sokak yanyor, yalnızca pencereler ve çatılar zarar görmüyor bütün binalar yerle bir oluyor ve bütün bölge yanıp kül oluyor...”⁴¹

İstanbul’da meydana gelen yangın hadiselerine dair haberleri dönemin basınında da görmek mümkündür. Nitekim devletin resmî gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* sayılarında yangın hadiselerine sık sık yer verilmiştir. Yangınların ortaya çıktığı mahaller, yangın nedenleri, yaşanan kayıplar ve alınması gerekenler önlemlere dair haberler vardır. Örneğin, 1848 yılına ait bir habere göre, Beyoğlu Yeniçarşı’da Terzi Yani’nin hanesinde çıkan yangın kısa sürede etrafa yayılmış, iki yüz hane, “Mekteb-i Tıbbiye”⁴² ve altmış adet dükkân yanmıştır.⁴³ Yine, çeşitli mesleklere ait iş yerlerinin de yangınlardan zarar gördüğü bu haberlerden anlaşılmaktadır. Örneğin, yine 1848 yılında Yeniköy Aya Nikola mahallesinde Attar Petro’nun dükkânında çıkan yangında bir değirmen, bir mumhane, bir küçük yalı, bir kayıkhaneye ile altı dükkân yanmıştır.⁴⁴

2. Yangınların Nedenleri, Haber Verilmesi ve Alınan Tedbirlere Dair

İstanbul’da meydana gelen yangınlarda halkın haberdar edilmesinde farklı usullerin kullanıldığı görülmektedir. Bunun içerisinde; yangın kulelerine kırmızı bayrak asılması, top atışlarının yapılması, davullar çalınması, kaldırımlara sopalarla vurulması ve yüksek sesle “Yangın var! Yangın var!” nidalarının atılması yer almaktadır. Bunlar, özellikle gece yarısı çıkan yangınlar esnasında yapıldığında büyük bir etki yaratmış ve özellikle halk üzerinde bir tramvaya yol açmıştır. İnsanlar sürekli olarak diken üstünde yaşar hâle gelmişlerdir. Dolayısıyla hem yangınların ortaya çıkardığı tahribat hem de insanların üzerinde bıraktığı etki Batılı seyyahların dikkatini çeken önemli konular olmuştur.

İstanbul’da ve Üsküdar, Galata, Eyüp semtlerinde yangın çıktığında halkın derhal haberdar edilmesi için Harbiye Nezareti’nde bulunan yangın kulesine fener asılmasıyla beraber maytap yakılıp Vani köyündeki İcâdiye Köşkü civarında Ken’an Tepesine işaret verilmesi için memurlar tayin edilmiş ve 1840 yılında 5 top atılması usulü getirilmiştir. Daha sonra bu sayı, 7 topa çıkarılmıştır.⁴⁵

Kırım Harbi sonrasında İstanbul’da bulunan *Fontmagne*, İstanbul’da çok sık yangın çıktığını ve bu yangınların çoğu zaman gece meydana geldiğini belirtmiştir. Yangının haber verilmesiyle ilgili olarak verdiği bilgilere göre, Pazvant adı verilen bekçiler etrafı kolaçan etmişlerdir. Ellerinde, kaldırımlara vurdukları, koca demir uçlu sopalarla, “Yangın var! Yangın var!” diye bağırarak, yangının çıktığı semtin adını vererek dolaşmışlardır. Galata Kulesi’nin tepesinde ve Serasker (Beyazıt) Kulesi’nin üstünde de

⁴¹ Walsh 2021 s. 285.

⁴² Mekteb-i Tıbbiye’nin yangında harap olan yerlerinin hemen tamir edilmesine çalışılmıştır. Bkz. *BOA., İMVL. 96/2008*, 5 Cemaziyelahir 1263/21 Mayıs 1847.

⁴³ *Takvim-i Vekayi*, Sayı: 392, 21 Zilkade 1264/19 Ekim 1848, s. 2.

⁴⁴ *Takvim-i Vekayi*, Sayı: 397, 2 Safer 1265/28 Aralık 1848, s. 4.

⁴⁵ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey t.y., s. 101.

nöbetçiler sürekli çevreyi gözetleyip çan çalarak yangını haber vermişlerdir. Ayrıca felaketleri haber vermek için top atışları da yapılmıştır. Bu top atışları İstanbul'un numaralandırdıkları yedi semte göre felaketin baş gösterdiği yeri belirtmek için belli sayıda yapılmıştır. Genellikle yangınları haber vermek için Galata Kulesi'nden ve Serasker'den parlak, ışık saçan toplar atılmıştır. Yine bu ışık saçan topların sayısı da yangının çıktığı semti göstermektedir. Dolayısıyla her hâlükârda durumdan haberdar olmak mümkün olmuş ve halk mesafeye göre hareket edebilmiştir.⁴⁶ Fontmagne, çok sık yangın hadisenin yaşandığına vurgu yaparken de, “Kaç kez kulağımız kirişte, top seslerini ve pazvantın sesini dinlemişizdir kim bilir?”⁴⁷ demiştir.

İstanbul'da meydana gelen yangınların gözetlenmesi ve yangın çıktığında insanlara hemen haber verilmesi konusunda kritik noktada bulunan iki önemli yapı vardır: *Galata Kulesi* ve *Beyazıt Kulesi*. Osman Nuri Paşa, bunlara *İcâdiye*'yi de eklemiştir.⁴⁸ Yangınların gözetlenmesinde önemli bir işleve sahip olan Galata Kulesi, bütün semtlere ve İstanbul'un limana bakan tüm kesimine hâkim durumdadır. Kulede, olası bir yangını haber vermek amacıyla sürekli nöbetçi bulundurulmuştur. Yeniçeriler mahallesinin ya da Yeniçeri Ağa dairesinin üst tarafında, Süleymaniye Cami'sinin alt kısmında gene bütün İstanbul'a hâkim bir kule yükselirken, bu kulede de yangınlara karşı tedbir olarak nöbetçi bulundurulmuştur. Herhangi bir yerde yangın çıktığında bu kulelerin tepesinde davullar çalınmış, bütün semtler uyarılmıştır.⁴⁹ 1802'de kuleyi gezen Seetzen, kulenin tepesinde büyük bir davul bulunduğunu, her akşam güneş battıktan iki saat sonra bu davula vurulduğunu ve iki boru çalındığını belirtmiştir. Böylece uyku zamanının geldiği kent halkına duyurulmuştur. Aynı zamanda kentte yangın çıktığında da bu davulla haber verilmiştir.⁵⁰

Sultan III. Selim, 1794 yılında meydana gelen Galata yangınında harap olan Galata Kulesi'ni onartmıştır. Şair Avni, kulenin yanması ve onarılması üzerine yazdığı tarih kasidesinde; “...Çün harab olmuş idi âteş ile bu kulle, Etti tecdid anı ol Padişah-ı fahr-i düvel... Yenilendi Galata Kulesi pek oldu güzel 1209 (1794-1795).” satırlarına yer vermiştir. Galata Kulesi 1831 yılı yangınında tekrar yanınca bu sefer dönemin padişahı II. Mahmud 1832 yılında kuleyi tekrar onartmıştır.⁵¹

Yeniçeriliğin lağvı tarihine gelinceye kadar yangın kulesi Ağakapısı'nda yer almıştır. Nitekim Yeniçeri ağalarının oturduğu askeri merkeze Ağa Kapısı denilmiştir. II Bayezid'den önce Yeniçeri Ağaları Yeniçeri Ocağı'nda yaşadıklarından böyle bir makam yer almamıştır. Fakat II. Bayezid yeniçerilere dışardan ağa atamaya başlayınca böyle bir makam ve konutun adına da belgelerde rastlanmaya başlanmıştır. Ağa Kapısı 1660 yazında çıkan bir yangında yandıktan sonra hemen onarılmıştır. Ancak I. Mahmud döneminde (1730-1754) ikinci bir yangından sonra burası 1749'da yeniden yapılırken Ağa Kapısı'nın avlu veya bahçesine yüksek bir yangın kulesi yapılmıştır. İşte bu kuleye

⁴⁶ Fontmagne 2022, s. 112.

⁴⁷ Fontmagne 2022, s. 113.

⁴⁸ Ergin 1995, s. 1141.

⁴⁹ Martin 2007, s. 114.

⁵⁰ Seetzen 2017, s. 196.

⁵¹ Seetzen 2017, s. 195, dipnot: 163.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

Ağakapısı Kulesi denilmiştir. Nitekim 1763-1771 yıllarında İstanbul'da bulunan Levaşov, Yeniçeri Ağası sarayının avlusunda çok yüksek bir kule yer aldığı ve buradan gece gündüz yangın olaylarının gözetlendiğini belirtmiştir.⁵²

Ahşap olarak inşa edilen Ağakapısı Kulesi, yukarıda da belirtildiği üzere birçok kez yanmış⁵³ ve yapıncaya kadar da Süleymaniye minarelerinden birisi yangın ilanı için kullanılmıştır. Eski kayıtlarda burası, “Kasr-ı Harîk” yahut “Yangın Köşkü” olarak da geçmektedir. Bu kasırda yangını ilan edenlere “köşklü” tabiri kullanıldığı da göz önünde bulundurulursa bu kulenin Ağakapısı binasından hayli yüksek bir köşk olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴ Ağakapısı binasını tasvir eden Vakanüvis İzzî Efendi, “Yangın Köşkü”nü şu şekilde anlatmaktadır:

“Husûsan Yankın Köşkü ismiyle müsemma olan kasr-ı âsümân-sâ bir cevsağ-ı vâlâ olmuşdur ki, güyyâ ber-hevâ âşiyâne-i Hüma ve yâhüd şekl-i tâ'ir-i evcpeymâ denmeğe sezâ bir cây-ı cihân-nümâ olup, meselâ evcât-ı derecât-ı vâlâ ve mirkât-ı küngüre-i mu'allâsından harik-ı rûy-i zemîn değil, ihtirâk-ı ahterân-ı sipihr-i berin dahi nazra-peymây-ı dide-i istiksâ olmak kâbil olduğu, eşm-i rûşenâya hüveydâ bir ma'nâdır.”⁵⁵

Ağakapısı'ndaki Yangın Köşkü'nde “köşklü” olarak tabir edilen görevlinin vazifesi, yangın zuhurunda kendine verilmiş olan bölgenin hududuna kadar gidip yangın çıktığını konaklara ve beççilere haber vermek, nöbetçi olduğu zamanlarda kulede dolaşarak yangını gözetlemek ve yangın çıktığında kule ağasını derhal uyandırmak olmuştur. Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, bu esnada köşklü ile kule ağası arasında şöyle bir konuşma geçtiğinden bahsetmektedir:

-Ağa bir çocuğun oldu,

- Kız mı? Oğlan mı?

Buradaki kız veya oğlan cevabı, yangının semtine işaret etmektedir. Nitekim Üsküdar, Galata ve Boğaziçi tarafları kız, İstanbul tarafı ise erkek olarak tarif edilmiştir. Köşklü, ağanın sualine cevap verdikten sonra, ağa hemen kalkıp dolaptan bir çanak maytabı çıkararak yakmış ve İcadiye'ye işaret vermiştir. Orası da haberi alınca, yedi pare top atarak yangını ilan etmiştir. Yangın söndürülünceye kadar da kulenin fenerleri asılı durmuştur.⁵⁶

1802'de İstanbul'da bulunan *Seetzen*'in aktarmış olduğu bilgiye göre, İstanbul'un en güzel manzaralı yerlerinden biri Ağakapısı Kulesi'dir. Burası aynı zamanda Yeniçeri

⁵² Levaşov 2018, s. 44.

⁵³ Yangın Köşkü'nün tahrip olması sonrasında yapılan inşaat ve tamirat işlemlerine dair arşiv belgelerinden bilgi edinilebilmektedir. Nitekim 1813 yılında Yangın Köşkü'nün tamiri ve inşasının tamamlandığı ve anahtarının Yeniçeri Ağası'na verildi belirtilmiştir. Bkz. *BOA.*, *HAT*. 307/18127, 1227/1813. Ağa Kapısı'nda tevdiiden inşa edilen Yangın Köşkü'ne 1813 yılında zabitan ve neferâtın yerleştirildiği görülmektedir. Bkz. *BOA.*, *HAT*. 307/18127, 1227/1813. 1818 yılında Ağakapısı'daki Yangın Köşkü'nün tekrar tamiri söz konusu olmuştur. Bkz. *BOA.*, *C.BLD*. 49/2405, 20 Rebiülevvel 1233/28 Ocak 1818.

⁵⁴ Ergin 1995, s. 1142.

⁵⁵ İzzî Süleyman Efendi, 2019, s. 731.

⁵⁶ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey t.y., s. 100-101.

Ağası'nın makamıdır. Bu kulede sürekli bir nöbetçi bulunmuş ve kenti gözlemiştir. Herhangi bir semtte yangın çıktığını görür görmez, kulenin o semte bakan tarafından yere bir tahta parçası atmıştır. Böyle bir durumda Yeniçeri Ağası'nın görevi, hemen atına atlayıp yangının çıktığı semte gitmek olmuştur. Zira oraya kendinden önce padişah veya vezir ulaştığında cezalandırılmıştır.⁵⁷

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra II. Mahmud, Mimar Senekerim Balyan'a 1828'de Beyazıt Yangın Kulesi'ni yaptırmıştır. Ama o sırada Yeniçeri Ocağı kaldırılıp ağalık makamının yerini de Seraskerlik makamı almış olduğundan kuleye Serasker Kulesi denilmeye başlanmıştır.⁵⁸ 1835 yılında İstanbul'u ziyaret eden Seyyah *Vladimir Petroviç Davidov* da bu kuleden "Serasker Kulesi" olarak bahsetmekle birlikte kulenin, toplam 85 metre ve geniş saçaklı külah biçiminde ahşap bir örtü ile sonlanan bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir.⁵⁹ *Davidov*, seyahatnamesinde, kulenin yapılış hikâyesini ve mimari özelliklerini de anlatmıştır. Özellikle çok güzel bir perspektiften İstanbul manzarasını ve daha ötelere tüm çıplaklığıyla gözler önüne serdiğini ifade etmiştir.⁶⁰

Yabancı seyyahlar, İstanbul'da buldukları esnada yangının ilan edilmesine de tanıklık etmişlerdir. 1790 yıllarında İstanbul'da bulunan *Olivier*, ister gece, ister gündüz bir yangın ortaya çıktığı zaman herkesin kendi güvenliğini korumağa ve yangın felâketine uğrayan tanıdık ve yakınlarına yardıma koştuğuna değinmiştir. Yangın esnasında insanların haberdar edilmesiyle ilgili olarak; "*Her mahallenin bekçisi elindeki ucu demirli bastonunu kaldırımlara vurarak felâketi haber verir, kalın ve kederli bir sesle: "Yangın var!.." diye bağırır. Biri Anadolu yakasındaki bir kulede, öteki Galata Kulesinde asılı duran iki muazzam davul, İstanbul halkına yangını haber verir"*⁶¹ demiştir. *Joseph Von Hammer*, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında edindiği bilgileri, gözlemlerini aktarırken yangınlara da temas etmiştir. Bir gece, gümüş kakmalı ağır bostanların yangın bekçileri tarafından kaldırımlara kuvvetlice vurularak "*Yangın var! Yangın var!*" diye haykırılması sonucunda irkilerek uyanmışlardır. Bu geceden sonra da uzun bir süre bu demir seslerini düşünmeden edememişlerdir.⁶²

Charles Macfarlane, 1847-1848 yıllarında Türkiye'nin durumuna dair gözlemlerini içeren raporunda, yangın esnasında sopalarla kaldırım taşlarına vurulmasını, "*Yangın Var! Yangın Var!*" bağırıışlarını ve insanların bundan psikolojik olarak etkilenmelerini anlatırken şu ifadelere yer vermiştir:

"*Ancak yatağa girdikten kısa bir süre sonra ağır demir sopaların kaba kaldırımlara vuruşları ve cırtlak, şiddetli, sıklıkla duyulan ve gayet iyi hatırladığım "Yangın Var! Yangın Var!" bağırıışlarını işitince kesinlikle Türkiye'de olduğumu anladım.*

⁵⁷ Seetzen 2017, s. 282.

⁵⁸ Seetzen 2017, s. 282, dipnot: 248.

⁵⁹ 1849 yılında, kulede birtakım değişiklikler yapılarak bugünkü sekizgen planlı ve yuvarlak pencereci üç kat eklenmiştir. 1889 yılına gelindiğinde ise kulenin üstüne demirden bir gönder dikilmiştir. Bkz. Batur 1994, s. 190.

⁶⁰ *Vladimir Petroviç Davidov*'un seyahat notlarından aktaran Ünal vd. 2022, s. 64.

⁶¹ *Olivier* 1977, s. 114.

⁶² *Hammer-Purgstall* 2023, s. 136.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

*Kalkarak pencereden dışarıya baktım. Yangının otelimize çok da yakın olmadığını fark edince, bu memlekette diğer kişilerin yaptığı gibi, yatağıma döndüm ve tekrar uykuya daldım. Fakat uyku bir kez daha kaldırımlara vurulan sopaların sesleri ve "Yangın var!" bağırışlarıyla kesildi."*⁶³

1874'de Edmondo Amicis, kulelere yangının patlak verdiğini haber veren büyük kırmızı sepetler asıldığını belirtirken, devamında ortaya çıkan sesleri ve haykırışları şu ifadelerle anlatmıştır:

*"Bekçiler sokaklarda koşturuyor, uzun değnekleri ile parke taşı kaldırımları vurarak o uğursuz feryatla haykırıyorlar, "Yangın Var!" haykırışları kışladan yükselen davul sesleri ile karşılık buluyor, Tophane'deki toplar Karadeniz ve Marmara Denizi'nden de duyulan 3 büyük patlamayla tehlikeyi duyuruyor, serasker, Topkapı, elçilikler, Pera ve Galata'nın tamamı müthiş bir kaos yaşıyor..."*⁶⁴

Bütün bunlar göstermektedir ki bir yangın ortaya çıktığında Galata, Beyazıt gibi gözetleme kuleleri hemen harekete geçmiş ve halkı, yetkilileri uyarmıştır. Ayrıca sokaklarda da birtakım uygulamalar söz konusu olmuştur. Seyyahlar bunlara da geniş yer vermişlerdir. Özellikle uyuyan insanları kaldırmak için kaldırım taşlarına sopalarla vurulması, davullar çalınması ve top atışları bunlara örnek verilebilir. Bütün bunlar çoğunlukla gece yaşandığı için doğal olarak uykularından yüksek bir sesle, haykırışlarla aniden uyanan insanlar dehşete kapılmış, büyük korku yaşamışlardır. Bu da insanların psikolojisi üzerinde derin izler bırakmıştır.

Yangının haber verilmesiyle birlikte, özellikle büyük yangınlarda Sadrazam ve Yeniçeri Ağası'nın da hemen yangın mahalline varıp gerekli önlemleri almaları irade olunmuştur. Hatta birçok kez Padişahın da bu görevlilerle birlikte yangın mahallinde bulunduğu görülmüştür. Yangın esnasında ve sonrasında ihmali görülenler ise cezalandırılmıştır. Örneğin, Sultan III. Osman'ın üç yıllık padişahlık döneminde 6 kez sadrazam değişmesinin ana nedenlerinden birisi yangınlar olmuştur.⁶⁵

İstanbul yapılarını sürekli olarak yok eden yangınların en başta gelen sebebi olarak ahşap yapı inşaatı gösterilmiştir. Cami, medrese, hamam gibi binalar hariç, evler, konaklar, saraylar, bazı mescitler, hatta bir kısım hanlar bile ahşaptan yapılmıştır. Birçok yangın çıkmasına rağmen bu ahşap yapılardan bir türlü vazgeçilememiştir. Zira, Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'da bulunan Pedro, "İstanbul'un evleri ahşap olduğundan yangın çıktı mı söndürmek pek güç"⁶⁶ derken, 1911 yılına gelindiğinde de Le Corbusier, bu yılda dahi, "fanilerin evleri ahşaptan, Allah'ın bütün evleriyse (camiler) taştan"⁶⁷ demiştir. Dolayısıyla uzun yıllar geçmesine rağmen hâlâ ahşap yapıdan vazgeçilememesi, sürekli yangınların çıkmasına, yangınların büyük boyutlara ulaşmasına ve büyük kayıplar yaşanmasına neden olmuştur.⁶⁸

⁶³ Macfarlane 2023, s. 40.

⁶⁴ Amicis 2009, s. 243.

⁶⁵ Mahmud Şevket 1325, s. 49.

⁶⁶ Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, 1996, s. 100.

⁶⁷ Corbusier 2012, s. 72.

⁶⁸ Cezar 1963, s. 328.

Ahşap yapıların yangınlar karşısında çok kolay bir şekilde yanması büyük afetlere neden olmasına rağmen bu tür yapılardan neden vazgeçilemediği sorusu akıllara gelmektedir. Bu konuda bazı sebepler öne çıkmaktadır. Bunlar arasında; İstanbul'da ahşap geleneğinin oluşması, ahşap malzemenin daha ucuz olması, ahşap yapıların daha kısa sürede yapılabilmesi, rutubetli İstanbul'da ahşabın daha sağlıklı olması, ahşap yapının tercihinde kârgir binalara göre depreme daha dayanıklı olması ve daha az tehlikeli olması yer almaktadır.⁶⁹ Nitekim bunu destekler nitelikte, 1700 yılında İstanbul'a gelen *Tournefort* şunları aktarmıştır:

*"...canlarını kurtarıp yalnızca evlerinden olanlar hemen teselli oluyorlardı, çünkü ev çok ucuza yapılabiliyordu ve Karadeniz kıyıları gerektiğinde her yıl bütün İstanbul'un yeniden inşa edilebilmesine olanak verecek kadar kereste sağlayabilecek yetenekteydi"*⁷⁰

Feldmareşal *Helmuth von Moltke* ise ahşabın elverişliliğine dair şu ifadelerle yer vermiştir:

*"...şurası da inkâr edilemez ki burada ahşap evlerde oturmak, daima rutubetli olan ve hiçbir zaman bunlar kadar güneşli, aydınlık ve ferah olmayan kârgir evlerde oturmaktan çok daha rahattır. Burada güzel bir evin baş şartı dörtte üçünün pencereden ibaret olmasıdır ki bu da ancak ahşap bir evde sağlanabilir."*⁷¹

Seyyahlar, binaların ve evlerin yapımında çoğunlukla ahşap kullanımının yaygın olmasını, sokakların dar ve evlerin bitişik, düzensiz yapılmasını eleştirirken, bunların yangının büyümesinde de önemli bir etken olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin, 1547 yılında İstanbul'a gelen *D'aramon*, padişahın sarayı dışında kesinlikle taş kullanılmadığını ve bütün evlerin toprak yahut ahşaptan yapıldığını belirtmiştir.⁷² 1585-1588 yıllarında İstanbul'da bulunan *Michael Heberer*, kentin iç kısımlarının düzgün olmadığını; ibadet yerleri, hamamlar ve paşaların konakları dışındaki bütün yapıların ahşaptan ve derme çatma olarak yapıldığını ve sokakların çok dar bir şekilde planlanmasından dolayı evler arasındaki mesafenin de oldukça yakın olduğunu belirtmiştir. Bütün bu elverişsiz ortamın da yangının söndürülmesine engel teşkil ettiğini ve yangının engellenememesi sonucunda da evlerin büyük bir kısmının, kentin yarıya yakınının yandığını ifade etmiştir.⁷³ 1656 yılında İstanbul'u ziyaret eden seyyah *Thévenot*, şehirdeki yangınların sebebi olarak özellikle ahşap kullanımına ve evlerin küçüklüğüne işaret etmiştir. Sultan Murad zamanında üç gece süren büyük yangının büyük bir korku yaşattığını, kentin yarısının bu felaketten kurtulamadığını belirtmiştir. Bunun sebebi olarak da evlerin çok küçüklüğüne ve kullanılan malzemenin ahşap olmasına bağlamıştır.⁷⁴ 1616-1618 yıllarında İstanbul'da bulunan *Adam Werner* de, paşaların ve eşrafin konakları ile sarayları dışında kalan Türk halkının evlerinin genelde çok sade ve geleneksel biçimde birbirine bitişik olarak inşa edildiğini belirtmiştir.⁷⁵

⁶⁹ Cezar 2002, s. 355; Mantran 1991, s. 34.

⁷⁰ Tournefort 2005, s. 14-15.

⁷¹ Moltke 1969, s. 78.

⁷² Chesneau 2022, s. 24.

⁷³ Heberer 2016, s. 306.

⁷⁴ Thévenot 2014, s. 58.

⁷⁵ Werner 2019, s. 96.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

İstanbul'a ilk bakışta büyük hayranlık duyan, ondan övgüyle bahseden seyyahlar, şehrin iç kesimlerine girdikçe tezat bir manzara ile karşılaşmışlar, özellikle sokakların durumuna, yapıların görünüşüne, halkın yaşantısına dair eleştirilerde bulunmuşlardır. Şehrin ara sokaklara girildiğinde uzaktan görünen, dillere destan olmuş İstanbul manzarası kaybolmuş, yerini şaşkınlık ve hayal kırıklıkları almıştır. Tam da bu bağlamda bir değerlendirmede bulunan seyyah *Gerald de Nerval*, “*İstanbul ne kadar da garip bir şehir! İhtişam ve sefalet. Gözyaşı ve sevinç. Hepsi bir arada... kendi başına daha bir buyruk, daha bir hür.*”⁷⁶ sözlerine yer vermiştir. 1678'de İzmir'e gelip burada 5 ay kaldıktan sonra İstanbul'a geçen *Corneille Le Bruyn*, “*Voyage au Levant*” (Doğu'ya Seyahat) adlı eserinde, uzaktan çok güzel bir görüntüye sahip olan İstanbul'un, semtlerine girildiğinde sokaklarının çok kirli ve biçimsiz olduğunu, özellikle *ahşaptan yapılan evlerinin iyi bir manzara sergilemediğini* belirtmiştir.⁷⁷ Aynı şekilde, 1700 yılında İstanbul'a gelen *Tournefort* da, karşıdan büyüleyici bir manzara sunan şehrin sokak aralarına girdikçe olumsuz bir manzarayla karşılaştığına, bu anlamda özellikle ahşap yapıların fazla oluşuna dikkat çekmiştir. Bu ahşap evlerin de kimi zaman talancı askerler tarafından kasten yakıldığını veya yataklarında tütün içen Türklerin dikkatsizliği nedeniyle yandığını belirtmiştir.⁷⁸

Pavel Artemyeviç Levaşov, İstanbul'un, her ne kadar dışarıdan hoş ve görkemli gözükse de iç kesimlerinin dış görünümüyle bir ilgisinin olmadığını, özellikle sokaklarının oldukça dar, evlerinin ise çok sade ve çoğunlukla da balçıkla kaplı olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ Aynı şekilde Seyyah *Alexis de Valon* da ilk etapta İstanbul'un manzarası karşısında hayran kalmış, fakat şehrin sokaklarına girdiğinde bu hayranlığı yerini şaşkınlığa bırakmıştır. Sokakların bakımsızlığından, kötü tahtalardan oluşan evlerin görünümünden ve düzensizliğinden bahsederken, “*kaldırım taşları çok düzensiz olan bu sokaklar o kadar dardı ki yan yana üç insan ancak yürüyebilirdi*”⁸⁰ ifadesine yer vermiştir.

İtalyan yazar *Giovanni Battista Casti* de 1788 yılında İstanbul'da bulunduğu kısa süre zarfında şehirdeki yangın meselesine temas ederken, bu meselede ahşap yapıların fazla olmasının önemli bir etken olduğuna dikkat çekmiştir:

“*Şehirdeki binaların çoğunun ahşap olması ve iç ve dışlarının yağlı boya ile boyanması sebebiyle çok sık yangın çıkıyor. Sadece camiler, bedesten, Saray, bazı kamu binaları ve tüccarların konaklayıp mallarını depolayabileceği bazı hanlar taş bina, şehrin geri kalanı yangına karşı tamamen korunmasız.*”⁸¹

1790 yıllarında İstanbul'u ziyaret eden *Antoine Olivier*, ahşap yapılar arasında insanların günlük yaşamdaki dikkatsizliğine değinirken, “*kışın evlerinde tahta döşemelerin üzerinde, sofalarda halıların ve örtülerin yakınında devamlı ateş yakıldığı İstanbul'da sık sık yangınlar çıkmasına kimse hayret etmemelidir.*” demiştir. Yangının

⁷⁶ Nerval 2012, s. 554.

⁷⁷ De Bruyn 1714, s. 165.

⁷⁸ Tournefort 2005, s. 14.

⁷⁹ Levaşov 2018, s. 39-40.

⁸⁰ Valon 2015, s. 88-89.

⁸¹ Casti 2019, s. 17.

çıkması için uygun ortamın olduğunu ve küçük bir ihmalle birlikte hatırı sayılır bir kısmın kısa sürede yandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

*“En ufak bir ihmal, çocukların yaramazlıkları, önem verilmeyen bazı küçük kıvılcımların öteye beriye sıçraması, tutuşmağa hazır tahtaların ateş almasına yeterlidir. Hele herkes uykuda ise yahut evde kimse yoksa, eğer yangın çabuk fark edilmese, ateş süratle yayılır, öteki evlere sirayet eder ve bazen çok kısa bir sürede şehrin hatırı sayılır bir kısmını kül eder.”*⁸²

Feldmareşal *Helmuth von Moltke*, evlerin ahşap olmasının yanı sıra düzensiz ve bakımsız olmasına da değinirken, bu durumun hem yangının çabuk yayılmasına hem de yangın anında hareket kısıtlılığına neden olduğunu ifade etmiştir:

*“Evler ensiz ve yüksektir, merdivenler dar ve çirüktür. Gece yarısı «yangın var» bağırtısı halkı korkuyla yataklarından fırlatır. Henüz en zorunlu olan şeyleri toplamış toplamamışlardır ki sokağı ateş sarar. Başka bir kapıya koşarlar; kalabalık dar sokakları tıkar, birkaç dakika içinde etraflarını korkunç ateşin sardığını görürler.”*⁸³

1802 yılında İstanbul’da bulunan *Ulrich Jasper Seetzen*, Pera sokaklarında dolaşırken Pera sokaklarının taş döşemeli, fakat çok dar ve girintili çıkıntılı olduğunu belirtmiştir. Taştan yapılmış iki elçilik binasının dışında hemen hemen *tüm konutların ahşap ya da bağdadî tarzında inşa edilmiş* olduğunu görmüştür. Bundan dolayı da bir yangın çıktığında alevlerin çok çabuk yayıldığını ve önlem alınması da kolay olmadığından çok büyük hasara neden olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴

Ulrich Jasper Seetzen’in İstanbul’a gelmesinden kısa bir süre önce Ayasofya Camii’nin yakınındaki bir yerde yangın çıkmış ve pek çok ev kül olmuştur. Yangın o dolaylarda bulunan bir camiye kadar ilerlemiş ve binanın yanabilen kısımları harap olmuştur. Binanın sağlam taş yapısı ve kubbesi yangından büyük zarar görmüştür. *Seetzen*, özel mülk olan konutların *hafif malzemenen, bağdadî tarzda ve ahşaptan yapılmasını büyük bir ihtiyatsızlık* olarak değerlendirmiştir. Çünkü bir evde yangın çıktığında, tüm komşu evlere de sirayet etmiş ve büyük zararlara neden olmuştur.⁸⁵

Ahşap yapıların inşasındaki ısrar, hatta kârgir binalarda dahi ahşap malzeme kullanılmasına çalışılması, yangınların da etkisiyle, bir zaman sonra rahatsızlık oluşturmuş ve dolayısıyla eleştirilmeye başlanmıştır. Zira bu bağlamda gazetelerde yazılar yer almıştır. Örneğin, *Ruznâme-i Ceride-i Havadis* gazetesinde, kârgir binalarda kullanılan ahşap cumbalar *çakmaksız kibrit kutusuna benzetilmiştir*: *“kârgir hanelerde kiminin üç dört katında ve kiminin bir iki katında yapılan ahşap cumbalar ki her biri cesm-i ebniyeye yapıştırılmış birer çakmaksız kibrit kutusu hükmündedir.”*⁸⁶

Rus din adamı *Koptev*, 1887 yılında geldiği İstanbul’da, yabancı elçilere ait sefarethaneler, küçük park bahçeleri ve birkaç Avrupalı mağazanın bulunduğu Pera Caddesi dışında kalan tüm sokak ve caddelerin bakımsız olduğunu belirtmiştir. Evlerin, tahtalarla birbirine tutturulmuş baraka kulübelerini andırıldığını, hatta birbirine iliştilmiş

⁸² Olivier 1977, s. 113-114.

⁸³ Moltke 1969, s. 78.

⁸⁴ Seetzen 2017, s. 42.

⁸⁵ Seetzen 2017, s. 282.

⁸⁶ *Ruznâme-i Ceride-i Havadis*, Sayı: 1417, 13 Rebiülevvel 1287/13 Haziran 1870.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılara Dair Gözlemler

makarna kutularına benzediğini ve birbirine yapışık vaziyette olduğunu ifade etmiştir. Herhangi bir yangın çıkması durumunda belki bütün şehrin birkaç saat yanabileceğini; İstanbul sokaklarının darlığı ve evlerin avlusunun olmamasından dolayı da yangını söndürmenin hiçbir şekilde mümkün olmayacağını ifade etmiştir.⁸⁷

19. yüzyılın önemli devlet adamlarından ve aydınlarından olan Münif Paşa da bu konuyla ilgili kaleme aldığı makalesinde, büyük zarara yol açan yangınların başlıca nedeni olarak konutların ahşap ve sık olmasına işaret etmiştir. Bunun yanı sıra yangın söndürmede kullanılan tulumbaların yeteri kadar düzenli ve kullanışlı olmamasının da yangının etkisini artırdığını belirtmiştir.⁸⁸

Osman Nuri Ergin, “*Mecelle-i Umur-ı Belediye*” adlı eserinde, yangınların ortaya çıkmasıyla ilgili olarak başlıca üç nedene işaret etmiştir:

- 1- *Binaların ahşap, yekdiğerine muttasıl, sokakların dar olması*
- 2- *Suyun azlığı*
- 3- *Vesâit-i itfaiyyenin noksan olmasıdır.*⁸⁹

1848 yılında, yangınlarla mücadele için alınması gereken tedbirleri içeren bir telhiste, yangınların sürekli olarak çıkmasının nedenlerine değinilirken, burada da özellikle İstanbul’da ahşap binaların varlığı, kârgir bina yapmaktan kaçınılması, yangın havuzları ve tulumbaların yetersizliğine işaret edilmiştir.⁹⁰ Aynı zamanda yangınların, ihmal, dikkatsizlik ve bazen de kasıtlı olarak çıkarıldığı yönünde bilgi edinildiğinden yangın çıkaracak maddelerin ev ve dükkânlardan uzaklaştırılması hususu Zaptiye Müşiri’ne tebliğ edilmiştir.⁹¹ Yine, Seraskerlik’e, Kaptan Paşa ve Tophane Müşiri Fethi Bey’e de yazılmıştır.⁹² Ayrıca, yangınların sayısı arttığından dolayı, karakolların geceleri daha sık devriye çıkmaları istenmiştir.⁹³ Yangın çıktığında su sıkıntısı çekilmemesi için de Babiâli’de münasip yerlere beş adet havuz yaptırılması hususunda Reis Paşa ve Maliye nazırına buyuruldu yazılmıştır.⁹⁴

Yangın tedbirlerinin alınmasına engel teşkil ettiği öne sürülen sokakların darlığı ve evlerin düzensizliği konusuna dair devletin birtakım girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Nitekim sık bir şekilde inşa edilen yapıların genişletilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bu girişimle ilgili olarak Baron De Tott, seyahatnamesinde bilgi vermektedir. Baron De Tott’un İstanbul’a geldiği 1755 yılında Osmanlı tahtında Sultan III. Osman bulunmaktadır. III. Osman’ın dönemi, İstanbul için âdeta doğal felaketler ve yangınlar devri olmuştur. İstanbul’da meydana gelen birkaç yangında, Sadrâzam’ın köşkü dahi yanmış, can ve mal yönünden büyük kayıplar yaşanmıştır. Baron De Tott’un ifadesine göre, Sultan III. Osman, muhtemel yangınlarda söndürme çalışmalarının daha kolay yapılmasını sağlamak amacıyla bazı sokakları genişletmek istemiştir. Fakat ev

⁸⁷ Kudüs Yolcusu Rus Din Adamı Koptev’in İstanbul günlerinden aktaran Ünal vd. 2022, s. 238.

⁸⁸ Münif Paşa 1281, s. 151-155.

⁸⁹ Ergin 1995, s. 1077.

⁹⁰ BOA., HAT. 1658/21, 10 Şevval 1264/9 Eylül 1848.

⁹¹ BOA., A.MKT., 147/23, 12 Şevval 1264/11 Eylül 1848.

⁹² BOA., A.MKT., 147/59, 13 Şevval 1264/12 Eylül 1848.

⁹³ BOA., A. MKT., 147/22, 12 Şevval 1264/11 Eylül 1848.

⁹⁴ BOA., A. DVN.MHM., 6/37, 14 Şevval 1264/13 Eylül 1848.

sahipleri bir araya gelerek babalarından kalan evlerin ve arsaların sokak yapılmasına izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak Baron De Tott, burada Hükümetin sadece buyruk verdiğini, ama maddi olarak halka herhangi bir destekte bulunmadığını belirtmiştir.⁹⁵

Yangınlara karşı başka bir önlem olarak ahşabın yerine kârgir yapı şartı getirilmiştir. Fakat bu tür yapılara geçiş gecikmiştir. İstanbul'da kârgir yapılara dönüşümün gecikmesi ise yangınların daha büyük felaketlerle sonuçlanmasına neden olmuştur. Osman Nuri Ergin, "*Mecelle-i Umur-ı Belediye*" adlı eserinde, bu gecikmenin başlıca sebebiyle ilgili olarak coğrafi konuma işaret etmiştir. Ona göre, depremlerin sık olması, buna bağlı olarak maliyeti ve işçiliği yüksek yapıların bir depremle yerle bir olması demek olup, bu da ekonomik hayatı zorlaştırmaktadır. Ayrıca kârgir yapıların ahşap yapılara oranla daha pahalı olması, İstanbul halkının daha ucuz olan ahşap yapılara yönelmesine sebep olmuştur. Zira devlet de fakara ahaliye merhametle yaklaşıp onların ahşap bina yaptırmasına müsaade etmiştir.⁹⁶ Diğer yandan, ahşap binaların yangının çabuk yayılmasına neden olmasından dolayı halkın asayışı, emniyeti ve refahı için kârgir evlerin yapılmasının teşvik edilmesi ve bu yönde gerekli yardımların yapılmasına da gayret edilmiştir.⁹⁷ Yine, yangınlarda ihmalkârlığı görülenlerin cezalandırılması ve birçok ahşap ve tarihi binanın yanmasının önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması konusuna dikkat edilmiştir.⁹⁸

Bütün bunlar doğrultusunda ahşap yapı inşaatından vazgeçilememiş, hatta yanan ahşap binaların külleri üzerine yine ahşaptan binalar inşa edilmiştir. Bu durum da seyyahlar tarafından fazlasıyla eleştirilmiştir. Nitekim 1790'lı yıllarda Olivier da bu duruma dikkat çekmiş, önceki halden ders alınmayarak aynı hataya devam edildiğini, yeni bir şey yapmak gerektiğinin kimsenin aklına gelmediğini ifade etmiştir.⁹⁹

1814'de İstanbul'da bulunan Edward Raczyński, *yanan ahşap binaların külleri üzerine yine ahşap binalar yapılmasını* eleştirerek alınması gereken tedbir ilgili olarak; "*Şehri yangın felâketlerinden korumak için sokaklar genişletilerek evler tuğladan ya da taştan yapılmalıydı.*"¹⁰⁰ demiştir.

1831-1832 yıllarında İstanbul'a bulunan De Kay, İstanbul'da sık sık yangın çıkmasının bir başka nedeni olarak bazı kişisel alışkanlıklara işaret etmiştir. Bu alışkanlıkların başında ise mangal kullanımı ve tütün içme (çubuk) gelmektedir. Dikkatsizce evin her tarafına taşınan mangallar ve tütün içerken düşen ateşler pek çok kez yangına sebep olmuştur.¹⁰¹ 1830 yılında İstanbul'da bulunan J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat da şehirde yangınların sık çıkmasını, insanların önlem almamasına bağlarken,

⁹⁵ Tott t.y., s. 17-18.

⁹⁶ Ergin 1995, s. 1077.

⁹⁷ *Takvim-i Vekayi*, Sayı: 303, 27 Receb 1262/21 Temmuz 1846, s. 2-3.

⁹⁸ *Takvim-i Vekayi*, Sayı: 303, 21 Şevval 1264/20 Eylül 1848, s. 1-2.

⁹⁹ Olivier 1977, s. 114.

¹⁰⁰ Raczyński 2019, s.202-203.

¹⁰¹ Kay 2009, s. 69.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

“Bir yangın, genellikle yeterince önlem alınmaması ya da dikkatsizlik sonucu başlamakta...”¹⁰² demiştir.

Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi de yangınlar sonrası alınan tedbirlerde herhangi bir şey değişmemesinden, ders alınmamasından yakınlıkla otuz senelik bir zaman zarfında Babiâli'nin üç defa yandığını ve buna rağmen ahşaptan inşa edilmesine devam edildiğini belirtmiştir. Bu konuyla ilgili olarak, “*şu üç defada sarf olunan mebaliğin tam kârgire sarfı vaki olsa idi ne âlâ olur idi*” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.¹⁰³ Buna benzer bir şekilde J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat da bir Türk atasözüne dikkat çekerek; “*Her yangından sonra harcanan para elde kalsaydı, İstanbul evleri altın çivilerle inşa edilirdi*” demiştir.¹⁰⁴

1835-1839 yıllarında Türk ordusunda görev alan Helmuth von Moltke, İstanbul'daki yapıların çoğunlukla ahşaptan olduğuna dikkat çekerken, aynı zamanda sık ve düzensiz olmasının da yangınların hızla büyümesine neden olduğunu belirtmiştir:

“*İstanbul evleri hep tahtadan; hatta padişahın büyük sarayları bile aslında geniş tahta barakalardan başka şeyler değil.. İnsanın adeta kibritten yapılmış diyeceği binlerce evin sık ve intizamsız bir şekilde birbirine sokularak bir mil karelik alan kapladığı bir yerde yangının kudurganlığı kolayca tasavvur edilebilir.*”¹⁰⁵

Osman Nuri Ergin, “*Mecelle-i Umur-ı Belediye*” adlı eserinde, İstanbul'un âdeti bir kereste ambarı olduğuna dikkat çekerken, her yerde istiflenmiş olan kerestelerin çok yaygın bir şekilde kullanıldığını ve çok kolay yanmasına rağmen yangın sonrasında dahi tekrar kullanımına devam edildiğini aktarmıştır. Bu durumun nedenini ise, kerestenin ucuzluğundan dolayı hükümetin insanlara müsaade etmesine, merhametle yaklaşmasına bağlamıştır:

“*...İstanbul dört asır müddetten beri bir kereste anbarı hizmetini görmüş, her defa yandıkça tekrar birtakım keresteler getirilip şehrin ötesine berisine istif edilmiş, bir müddet sonra bunlar da yanmıştır. Şehrin böyle bir kereste yığını ve harabe halinde kalmasının yegâne sebebi hükümetin kötehbînlîği ve lüzûmsuz şefkat ve merhametidir.*”¹⁰⁶

Osman Nuri Ergin, yangın anında insanların telaşla kaçışmasına değinirken de özellikle evin yapısı ve malzemesinin basitliğinden dolayı çok çabuk ateş içinde kaldığına ve kaçarken de pek çok şeyin kaybedilip büyük sıkıntılara duçar olduğuna değinmiştir:

“*Zavallı felaketzedeler ekseriya canlarını güç tahlis ederler. Eşya kurtaracak vakit bulabilirlerse, civarlardaki camilerin içine yığarlar. Fakat bu her vakit her- kese kısmet olmaz nimetlerdendir. Çünkü gece yarısı bekçi acı acı "yangın var!" dedi mi yataktan fırlayan mahmurlukla ne yapacağını şaşırır. Hemen yükte hafif, bahada ağır eşyasını toplamağa şitâbân olur. Lakin çok geçmeden yangının eve dayandığını görür.*

¹⁰² Michaud ve Poujoulat 2014, s. 31.

¹⁰³ Ahmed Lütfi Efendi 1290, s. 85.

¹⁰⁴ Michaud ve Poujoulat 2014, s. 32.

¹⁰⁵ Moltke 1969, s. 77.

¹⁰⁶ Ergin 1995, s. 1185.

Merdivenler yüksek ve dar olduğundan, hacmi büyük denkler, aşağılara nakledilemez. Sokağa çıkabilse bile kalabalığın ayakları altında ezilir veya çalınır."¹⁰⁷

1847-1848 yıllarında Charles Macfarlane de ahşap yapı inşasına devam edildiğine işaret ederken, "*Pera 'yı hala Eylül ayındaki yangının dumanı yüzünden kararmış halde bulduk. Bazı yerlerde yanan evlerin yerlerine ahşap evler yapılmıştı; bazı yerlerde ise daha yeni inşa ediliyorlardı.*" demiştir.¹⁰⁸

Osman Nuri Ergin, evlerinde mangal ve tandır ile ısınan insanların sıkça yangına maruz kaldıklarına dikkat çekmiştir. Bu durumun da 10-15 yılda bir gerçekleşmesinden dolayı kiracıları zor durumda bıraktığına, dolayısıyla yangın meselesinden en fazla kiracıların mustarip olduğuna değinmiştir.¹⁰⁹

1842'de İstanbul'u ziyaret eden Avusturyalı kâşif ve seyyah Ida Pfeiffer'ın tespitlerine göre de *İstanbul'da evler çok basit ve derme çatma inşa edilmiştir*. O kadar ki hiçbir kapı, hiçbir pencere kapanmamakta ve yerine oturmamaktadır. Ama bütün bunlara rağmen kiralar olağanüstü pahalıdır. Bunun nedeni ise, ahşaptan inşa edilen tüm şehirlerin sürekli maruz kaldığı yangın tehlikesidir. Her ev sahibi, evinin 5 ya da 6 yıl içinde yanacağından korkmakta ve bu süre zarfında anaparasını ve faizini tahsil etmek istemektedir.¹¹⁰

Charles Macfarlane, uzun zaman önce, yangın nedeniyle bir fırsat ortaya çıktığında sokakların genişletilmesi ve yangınların hızla yayılmasını önlemenin bir yolu olarak her iki veya üç evin arasına tuğla veya taştan dayanıklı bir *bölme duvarın* inşa edilmesi gerektiği yönünde bir imparatorluk fermanı çıkarıldığından bahsetmiştir.¹¹¹ Nitekim Charles Macfarlane'in işaret ettiği bu husus, yangınla mücadelede "yangın duvarı" uygulamasıdır. Zira 1233/1818 yılı fermanında, yeni yapılacak binalar arasına çatıdan yüksek "yangın duvarı" inşa edilmesi irade olunmuştur.¹¹² 1845 yılında ise ahşap evler arasına kârgir yangın duvarı yapılarak sokakların genişletilmesi, yanan yerlerin haritalarının yapılması ve diğer işlere bakmak üzere iki mühendis tayin edildiği görülmektedir.¹¹³

5 Mayıs 1848 tarihli *Ebniye Nizamnâmesi*'nin 11. Maddesi'nde de ahşap ev ve dükkanlar arasına yangın duvarı inşasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Ahşap tarzında dükkân ve ev inşa edecek olan ahalinin, yapının iki tarafına yangın duvarları yapmaları; buna güçleri yetmediği takdirde ise söz konusu duvarı on yapıda bir kere yinelemeleri öngörülmüştür:

"Sunûf-ı tebe 'a-i saltanat-ı seniyyeden hâne olarak bina ve dükkân bina edenler muktedir olduğu halde tarafeynine çatıdan iki zirâ ' irtifânda kârgâr duvar yapacaktır. Ve

¹⁰⁷ Ergin 1995, s. 1184.

¹⁰⁸ Macfarlane 2023, s. 354.

¹⁰⁹ Ergin 1995, s. 1184.

¹¹⁰ Pfeiffer 2023, s. 82.

¹¹¹ Macfarlane 2023, s. 354.

¹¹² Ergin 1995, s. 1091.

¹¹³ BOA., C.BLD. 38/1854, 3 Receb 1261/8 Temmuz 1845.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

muktedir olmadığı sûrette nihâyet on hâne ve dükkân arasına ol-vechile duvar çekilecektir."¹¹⁴

20 Ekim 1863 tarihli *Turuk ve Ebniye Nizamnâmesi*'nin 24-29. Maddeleri arasında da yangınları önlemek adına "*Harik Hakkında Tedâbir*" başlıklı bir bölüme yer verilmiştir. Bu maddelerde yangına sebep olabilecek unsurlar belirtilmiş ve daha sonra bu konularda alınan önlemler ve düzenlemeler ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.¹¹⁵

Yangınlara karşı önlemleri içeren bu yasal düzenlemelerin uygulanması sürecini seyyahların verdiği bilgilerden takip etmek mümkündür. Nitekim Macfarlane'ın verdiği bilgiye göre, yangın duvarı ile ilgili alınan karar etkili olmamış ve evlerin tam olarak daha önce de buldukları yerlere inşa edilmesine devam edilmiştir. Ayrıca şehirde bulunduğu dönemde bir tek yeni bölme duvarı dahi keşfedememiştir. Ona göre, zaten evlerini ahşaptan, özellikle de güneşte kurumuş ve çıra kadar yanıcı hale gelmiş çam kalaslarından inşa ettikleri sürece böylesi bölme duvarlarının (daha geniş caddelerde bile) yangını kontrol altına alma hususunda pek etkisi olmayacaktır.¹¹⁶ Yine, 18. yüzyılda Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye dair hatıratında belirttiği üzere, *konakların ve büyük evlerin dış duvarları, yüksek ve kârgir olsa da yangının sirayetine bir dereceye kadar mânidir. Zira yapıların kendileri ahşaptır.*¹¹⁷

Yangınların çıkış nedeniyle ilgili olarak ileri sürülen bir husus da yağmadır. Nitekim yangın esnasında ortaya çıkan kargaşada, terk edilen evlerden değerli eşyaları yağmalamak isteyen bazı grupların yangınlara neden olduğu belirtilmiştir. 1788'de İstanbul'a gelen İspanya Kraliyet Donanma Komutanı Federico Gravina, yangınların sebeplerinden biri olarak şehre dışarıdan gelen yağmacı ayaktakımı göstermektedir:

"Arnavutlar ve yabancı ayaktakımı, felaketten sonra terk edilen evleri soymak amacıyla yangın başlatırlarmış; çünkü kargaşa içinde ve korkuyla herkes yalnızca kendi canını kurtarmaya bakarmış."¹¹⁸

Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da bulunan Dorina L. Neave, yangın esnasında aralarında Rum, Türk ve Ermeni kabadayıların da bulunduğu kalabalık bir gruptan bahsetmiştir. Bu grup, çılgınlar gibi bağırıp çağırırmaktadır. Bu kabadayılar için yangın, evdeki eşyaları kurtarma bahanesiyle her şeyi talan etme ve yağmalama fırsatı anlamına gelmiştir.¹¹⁹

3. Yangın Söndürme Teşkilatı ve Tulumbacılar

Osmanlı Devleti'nde yangın söndürme hizmetlerinin teşkilatlandırılması öncesinde balta, kova, merdiven, kürek gibi malzemelerin belirli yerlerde muhafaza edilerek yangın çıktığında halk tarafından gelişigüzel kullanılması yoluyla bir uygulamanın olduğu görülmektedir. Yine, bazen etraftaki binaların yıkılması suretiyle yangının kaderine terk edildiği olmuştur. Nihayetinde, yangının tamamen

¹¹⁴ Ergin 1995, s. 1091-1092.

¹¹⁵ Nizamnâme için bkz. Düstur 1289, s. 499-514.

¹¹⁶ Macfarlane 2023, s. 354.

¹¹⁷ Carim 1965, s. 30.

¹¹⁸ Gravina 2004, s. 69.

¹¹⁹ Neave 2020, s. 62.

söndürülmesinden ziyade büyümesinin engellenmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, Ghiselin de Busbecq, 1554'den 1562'ye kadar süren sefirliği sırasında, *bir gece şehirde büyük bir yangın çıktığını, Yeniçerilerin, civar evleri yıkarak yangının büyümesini önlediklerini*¹²⁰ aktarmıştır. 1550'lerde iki yıl Osmanlı topraklarını gezen Alman Hans Dernschwam, İstanbul'da yangın çıktığında yeniçerilerin derhal harekete geçerek yangını söndürdüklerini, başkalarının yangına müdahale etmeye izni olmadığını belirtmiştir.¹²¹

Salomon Schweigger, 1578-1581 yıllarındaki İstanbul seyahatinde, şehirde sık sık yangınlar çıktığını, bazen koca bir mahallenin yanıp kül olduğunu aktarırken, alevleri söndürmek için yeniçerilerin geldiğini, fakat alevleri söndürmekten ziyade başka evlere sıçramasını ve giderek yayılmasını önlemek için geldiklerini, bunu da binaları yıkarak uyguladıklarını belirtmiştir. Onların hoyratça vurup kırmalarının, büyük bir aceleyle önlerine gelen her şeyi tahrip etmelerinin ise daha fazla zarara yol açtığını ifade etmiştir.¹²² Nitekim bu yönteme "*hedm*" (*yıkma*) adı verilmekte olup, en yaygın yangın söndürme yöntemlerden birisidir. Yanmakta olan binanın köşelerini tutan dört direğe bağlanan organların aynı anda çekilerek tavanın alevler üzerine çökertilmesi ve böylece ateşin havayla temasının kesilmesi şeklinde uygulanmıştır.¹²³ Fakat bu işlem, seyyahların da belirttiği gibi, bazen tersine sonuçlar da ortaya çıkarmış, yangının genişlemesine, bazı ölümlere sebebiyet verebilmiştir. Örneğin 1577 yılında İstanbul'da ortaya çıkan bir yangında, 3 yeniçeri, 3 acemioglan, 2 saka, 3 kadın ve 1 çocuk yanarak ölmüşlerdir.¹²⁴

Bütün bunlar göstermektedir ki tulumbanın icadına kadar Osmanlı Devleti'nde yangınla mücadelede, uzun süre ilkel yöntemlerle yürütülmüştür. Başlıca malzeme olarak kova, halat, kanca ve balta kullanılmıştır. Bu malzemeye sahip görevliler de yangının sadece genişlemesini önlemeye çalışmışlardır. Zira yeniçerilerin teknik bilgiden ve etkili itfaiye araçlarından yoksun oldukları da bir gerçektir. Yine, sakalar tarafından kovalarla taşınan suyun ateş üzerine dökülmesinin de büyük bir yangında yeterli olmayacağını tahmin etmek güç değildir. Dolayısıyla bu dönemde, daha çok, ortaya çıkan yangının zararlarını en az seviyede tutmak üzerine bir mücadele söz konusu olmuştur. Yangınla mücadele konusunda II. Selim, İstanbul kadısına gönderdiği 25 Mayıs 1572 tarihli hükümle, yangın esnasında kullanılmak üzere, her evde içerisi suyla dolu büyük bir fiçı ve evlerin yüksekliğine göre çatıya çıkmaya elverişli bir merdiven bulundurulmasını emretmiştir. Bu tedbirle, yeniçerilerin veya ahalinin, önceden hazırlanmış merdiven sayesinde yukarıya çıkıp suyu ateşe boşaltmaları suretiyle yangının söndürülmesi hesap edilmiştir.¹²⁵

Osmanlı'da yangın söndürme çalışmalarında esaslı gelişme, 18. yüzyıl başlarında teşkil edilen *Tulumbacılar Ocağı* ile olmuştur. Nitekim sanata ve teknolojiye düşkünlüğüyle tanınan Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın teklifi ve Sultan III. Ahmed'in onayı üzerine 1720 yılında, acemi ocağından seçilen neferlerle *Tulumbacı*

¹²⁰ Busbecq t.y., s. 62.

¹²¹ Dernschwam 1992, s. 91.

¹²² Schweigger 2004, s. 103.

¹²³ Râşid Mehmed, 1282, s. 441; Ergin 1995, s. 1098.

¹²⁴ Gerlach 2007, s. 571.

¹²⁵ Ergin 1995, s. 1097; Kuzucu 2018, s. 328-329.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

Ocağı kurulmuştur. Diğer adıyla “*Dergâh-ı Âli Yeniçerileri Tulumbacı(ları) Ocağı*”¹²⁶, yeniçeriliğin bir şubesi olduğundan ocak mensuplarının yeniçeri usûl ve nizâmâtına tabi olmuşlardır.¹²⁷ 1718’de Tüfekhane ve 1720’de Tophane yangınlarında kullanılmak üzere, sonradan Müslüman olan bir Fransız teknisyeni tarafından 1714’de tulumba makineleri oluşturulmuştur. *Davud* adını alan bu Fransız teknisyen, tulumba makineleriyle yakından ilgilenen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından da tulumba teşkilatının başına getirilmiştir.¹²⁸ Yaptığı işte son derece marifetli olan *Davud Ağa*, tulumba yapımında da bu marifetini ispatlamıştır. Zira Küçükçelebizâde İsmail Âsım da eserinde, *Davut Ağa* hakkında; “*Mezbûr nice sanatta mâhir ve dikkat-i fikr ü hayâl sebebiyle nâdide şeyler ihtirâ’ına kâdir olmağla...*”¹²⁹ demiş ve bu yeteneğini tulumba icadında da gösterdiğini belirtmiştir.

Resim 1: Tulumba Taşıyan Tulumbacılar¹³⁰

¹²⁶ Arşiv belgelerinde; *Dergâh-ı Âli Yeniçeri Tulumbacıları Ocağı, Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âli'nin Tulumbacı Ocağı, Dergâh-ı Âli Yeniçeri Tulumbacı Ocağı* şeklinde kullanımlar vardır. Bkz. *BOA., C.AS., 563/23641, 7 Zilhicce 1234/27 Eylül 1819; BOA., MAD.d., 7034, 20 Cemaziyevvel 1235/5 Mart 1820; BOA., AE.SMHD.II., 108/9213, 17 Rebiülevvel 1255/31 Mayıs 1839.*

¹²⁷ Ergin 1995, s. 1133.

¹²⁸ Ergin 1995, s. 1098, 1119-1121.

¹²⁹ Küçükçelebizâde İsmail Âsım Efendi 1282, s. 256.

¹³⁰ Koçu 1981, s. 37.

Yangın söndürme işinde daha fazla verim alabilmek için destek hizmeti veren pek çok görevliden de istifade edilmiştir. Bu anlamda sakaların yanı sıra, dülgler ve neccarlardan faydalanılmıştır. Sakalar yangın yerine su taşımak, dülgler ve neccarlar ise gerekli görülen yapıları yıkmakla yükümlü olmuşlardır. Her geçen yıl bu görevlilerin sayısı da artmıştır. Zira 1802 yılında İstanbul, Eyüp, Üsküdar ve Galata havalisinde yangın çıkması durumunda mahalle sakalarının tulumbalara su yetiştirilmeleri bildirilmiştir. Bu anlamda üç yüz dört nefer dülgler kullanılması ve bundan seksen neferin İstanbul haricine gönderilmesi istenmiştir.¹³¹

Yangının söndürülmesinde kullanılacak olan suyun kolay tedarik edilmesini sağlamak için I. Abdülhamid zamanında 1794/1795 yılında Valide Sultan (Yeni Cami), Beyazıt, Süleymaniye, Osmaniye ve Laleli camileri avlularında, içerisi daima dolu olmak üzere birer yangın havuzu yaptırılmıştır. Ahmed Cevdet Paşa, 7 Temmuz 1795 gecesi Balıkpazarı'nda Hasır İskeleyi'nde meydana gelen yangında bu havuzların hayli iş yaradığını ve tulumbalara su naklinde güçlük yaşanmadığını yazmıştır.¹³²

Resim 2: İtfaiye Alayının Tulumba Talimi¹³³

¹³¹ BOA., HAT. 125/5178, 7 Cemaziyelahir 1217/5 Ekim 1802.

¹³² Ahmed Cevdet Paşa 1309, C. VI, s. 149; Kuzucu 2018, s. 339.

¹³³ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, Yer Numarası: NEKYA91019/13, Elektronik Erişim: Görüntü <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91019---0013.jpg>, (Erişim tarihi: 02.09.2024)

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılara Dair Gözlemler

Tulumbacı Ocağı'nda başlangıç itibariyle altı zabıt ve elli nefer bulunan teşkilatta, 1724'te 150, 1755'te 461 nefer yer almıştır. 18. yüzyıl sonlarında devlet kurumlarında Tulumba takımları sayısında artış ile birlikte 1804'te ocağın merkezdeki nefer sayısı 531'e yükselmiştir.¹³⁴

Balıkthane Nazırı Ali Rıza Bey, Tulumbacılar Koğuşu'na alınan bir grup gence, kayıtlarının yapılmasından sonra birer çift ayakkabı, tulumbacı yemenisi, dizlerine beyaz dizlik, bellerine birer kuşak, sırtlarına yarım kukuletalı ceket giydirildiğinden bahsetmiştir. Bunların bedeli tamamen koğuş sandığından ödenmiştir. Gündüzleri tulumba talimi ile meşgul olmuşlar, bir süre sonra da yangına gitmeye başlamışlardır. Yangın olan yerlerde mülk sahiplerinden alınan ücretler koğuş sandığına ait olmak üzere reiste kalmıştır. Her gün için bir mecdiyeye (20 kuruşluk gümüş para) bir kuruş faiz ödenmek şartı ile reis tarafından bu delikanlılara sermaye olarak verilmiştir. İçlerinden biri, reisle bozuşup koğuştan kaçtığında ise Galata ve İstanbul yangın kulelerinden birine müracaat ederek "köşklü" yazılabılmıştır. Zira burasının bir çift ekmeği ve bir mecdiye de aylığı vardır. Sırtına giydiği kırmızı ceket de kuleden verilmiştir. Kendisine bir harbe (kısa mızrak, süngü), bir fener, bir de toka teslim edilmiştir.¹³⁵

Resim 3: Askerî İtfaiye¹³⁶

Yeniçeri Ordusu'na bağlı *Tulumbacılar Ocağı*, 1826 yılına kadar 106 yıl boyunca hizmet vermiş, II. Mahmud tarafından 17 Haziran 1826 tarihinde Yeniçeri Ordusu'nun kaldırılmasıyla birlikte işlevi sona ermiştir. Bunun sonucunda da yangınla mücadele tekrar semt tulumbacılarına kalmıştır. Zira 1826 yılından sonra İstanbul halkı tarafından

¹³⁴ Çelik 2012, s. 369.

¹³⁵ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey t.y., s. 100.

¹³⁶ Deleon t.y., s. 171 vd.

her semte bir yangın tulumbası temin edilmiş ve böylece İstanbul'un ünlü semt tulumbacılığı ortaya çıkmıştır.¹³⁷ Fakat bu semt tulumbacıları, itfaiye işlerinden pek anlamadıklarından dolayı yangınlar karşısında başarısız olmuşlardır. Örneğin, büyük Hoca Paşa yangınında, alevler karşısında çaresiz kalmıştır.¹³⁸ 1827 yılında, tulumbacılar Bâb-ı Seraskeri'ye dâhil olmuşlardır.¹³⁹ 1828 yılında, *Tulumbacılar Nizamnamesi* yayınlanarak *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye* ordusu içinde yaşlı zabıtlardan oluşan kumandanlar nezaretinde, yarı askerî nitelikteki "yangıncı taburu" diye anılan itfaiye teşkilatı kurulmuştur.¹⁴⁰ 1845'te ise Zabtiye Müşirliğine bağlanmışlardır.¹⁴¹

Başlangıçta insanî amaçlarla yangın söndürme işine girişen mahalle tulumbacıları, zamanla serkeşlik ve kabadayılığa yönelmişler ve İstanbul'a faydadan çok zarar vermeye başlamışlardır. Bunun yanı sıra başka eksiklikler de yangınla mücadeleyi güçleştirmiştir. Bunlar arasında; *araç noksanlığı, tulumbaların su kapasitelerinin düşüklüğü, personel yetersizliği, dar cadde ve sokakların ulaşımı zorlaştırması ve İstanbul su kaynaklarının gerektiği gibi değerlendirilememesi*¹⁴² yer almaktadır. Dolayısıyla yangın söndürme çalışmaları, sadece yangının daha fazla yayılmasını, ilerlemesini durdurmaya yetmiştir.

Yangınla mücadele konusunda *Altıncı Belediye Dairesi* tarafından birtakım çalışmalar yürütülmüştür. Zira *Altıncı Daire*, Tanzimat'ın getirdiği kurumlardan olan Şehremaneti'nin başarısız olmasından sonra 1857 yılında teşkil edilmiştir. Çok sayıda ticarethane ve evin bulunduğu yoğun nüfuslu Beyoğlu ve Galata semtleri birleştirilerek oluşturulmuştur.¹⁴³ Altıncı Daire'nin çalışmaları kapsamında yolların genişletilmesi, 1871 yangınından sonra kârgir bina yapılmasının teşvik edilmesi gibi konular yer almıştır. Fakat yine de yangın önlemleri konusunda yeterli seviyeye ulaşılamamıştır. Bu konuyla ilgili olarak *Ortaylı*, "...sık sık çıkan büyük yangınların tehdit ettiği şehirlerde etkin ve yeterli güce sahip bir itfaiye teşkilatının bulunmadığını; yangınların mahalle sakinlerinin kendi gayretleri ve bu işi amatör bir spor haline getiren tulumba takımlarınca söndürüldüğünü."¹⁴⁴ belirtmiştir.

Ortaylı'nın da belirttiği üzere, yangın söndürme konusunda yeteri kadar teşkilatlanmaya gidilememiştir. Oluşturulan yangın birlikleri bu iş için çok basit kalmıştır. Yangınlara yönelik alınan önlemler ise, daha çok yerel gayretlerle sınırlı kalmış ve çoğunlukla da yangının halka haber verilmesinden öteye gidilememiştir. Yeteri kadar teşkilatlanma olmayınca da yangının boyutu daha da artmış ve neticede büyük zararlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1818 yılında Beykoz'daki yangının kısa sürede yayılmasının, orada yangın tulumbasının bulunmamasından ileri geldiği Bostancıbaşı Ağa takriiriyle bildirilmiştir. Bunun üzerine Hadika-i Hassa Tulumbacıbaşısının marifetiyle bir tulumba inşasına karar verilmiştir. Ayrıca yangın söndürme işinde, amatör tulumbacıardan ziyade

¹³⁷ Koçu 2015, s. 98.

¹³⁸ Yalın 1998, s. 5.

¹³⁹ Cezar 2002, s. 357.

¹⁴⁰ Bu dönemdeki gelişmeler için bkz. Özcan 1999, s.33-35; Özgür ve Azaklı 2001, s. 153-172.

¹⁴¹ Cezar 2002, s. 357.

¹⁴² Kuzucu 2006, s. 31-52.

¹⁴³ Eryılmaz 1992, s. 199-204.

¹⁴⁴ Ortaylı 1973, s. 14-24.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılara Dair Gözlemler

bostancı neferlerinin yer alması istenmiştir.¹⁴⁵ Yine, İstanbul'da büyük yıkıma neden olan 1871 Beyoğlu yangınında 3000 ev kül olurken, pek çok can kaybı yaşanmıştır. Bu yangında, gündüzleri kendi işleri ile uğraşan ancak geceleri tulumbacı koğuşlarında yatan "dairesi" teşkilatının pek başarılı olamadığı görülmüştür. Nitekim Basiret gazetesinde çıkan yazıda da Beyoğlu'nda çıkan yangında tulumbacıların veya takımlarının çok faydasının görülmediği ve diğer tulumbacılardan da herhangi bir farkları olmadığı belirtilmiştir.¹⁴⁶ Neticede, İstanbul tulumbacılarının yangınlarda yararlı iş görmedikleri, hatta bazı dönemlerde yangınların yayılmasıyla birlikte birçok felakete ve yıkıntıya da neden oldukları düşünülmeye başlanmıştır. Bundan hareketle de dört taburluk bir itfaiye alayının kurulmasına karar verilmiştir.¹⁴⁷

Yangınlar karşısında daha ciddi tedbirler alınması için harekete geçilirken, Avrupa kentlerindeki yangın söndürme usulleri de araştırılmış ve bu anlamda Macaristan'da kullanılan sistem ve tekniğin gelişmiş olduğu görülmüştür. Bu başarının elde edilmesini sağlayan kişi ise, Avrupa'da birçok yangın söndürme işini yöneten *Kont Ödön Széchenyi*'dir.¹⁴⁸ Bu kapsamda 1874 yılında Sultan Abdülaziz, Macaristan'dan *Kont Ödön Széchenyi*'yi getirmiş ve İstanbul İtfaiyesi'nde ıslah çalışmaları yapmasını istemiştir. *Ödön Széchenyi*'nin İstanbul'da yapmış olduğu çalışmalar neticesinde de iki taburlu bir itfaiye alayı kurulmuştur. Aynı zamanda itfaiye teşkilatında askeri disiplinle çalışma esasları oluşturulmuş, yeni itfaiyeci kıyafeti benimsenmiş, kullanılan malzeme modernleştirilmiş ve yeni yönetmelik hazırlanmıştır. *Kont Ödön Széchenyi*, Boğaz'daki ve deniz kenarındaki yalıların birçoğunun ahşap olduğunu da göz önünde bulundurarak 1887 yılında Deniz İtfaiyesi'ni kurmuştur.¹⁴⁹ Sultan II. Abdülhamit, başarılı çalışmalarından dolayı *Kont Ödön Széchenyi*'ye miralay rütbesi vermiştir. Padişahın iradesiyle 1883 yılında ise ferikliğe yükseltilmiştir. Bu rütbe ona, yaklaşık kırk yıl taşıyacağı, "*Umûm İtfâiye Alayları Kumandanı*" unvanını kazandırmıştır.¹⁵⁰ Ömrünün 48 yılını İstanbul itfaiyesine adanmış olan *Széchenyi*, 23 Mart 1922 tarihinde vefat etmiştir.¹⁵¹ 25 Eylül 1923 tarihinde, İstanbul'un itfaiye hizmeti belediyeye devredilmiştir. Mahalle tulumbacılığı ise, 2 Ağustos 1924 tarihinde yasaklanmıştır.¹⁵²

4. Yangın Teşkilatı ve Tulumbacılara Dair Yabancıların Gözlemleri

Münif Paşa'nın tespitine göre, konutların ahşap ve sık olmasının yanı sıra yangın söndürmede kullanılan tulumbaların yeteri kadar düzenli ve kullanışlı olmaması da yangının etkisini artırmıştır. Buna karşılık Avrupa'da itfaiye teşkilatının düzenli ve teçhizat bakımından donanımlı olmasından dolayı yangının etkisi küçük kalmakta,

¹⁴⁵ BOA., C.BLD., 101/5025, 29 Şevval 1233/1 Eylül 1818.

¹⁴⁶ Basiret, Sayı 101, 18 Rebiülevvel 1287/18 Haziran 1870.

¹⁴⁷ Mahmud Şevket 1325, s. 97.

¹⁴⁸ Ergin 1995, s. 1189.

¹⁴⁹ Çelebi 1994, s. 306-307.

¹⁵⁰ Kuzucu 2000, s. 136.

¹⁵¹ İkdâm, Sayı: 8988, 26 Receb 1340/25 Mart 1922.

¹⁵² Ergin 1995, s. 1193.

insanlar da büyük korku ve endişe yaşamamaktadır.¹⁵³ Tulumbanın yetersiz kalması durumuna dair Osman Nuri Paşa, “*Tulumbanın ihdasından sonra yangınlar eksilmedikten mâadâ en büyük yangınlar bilâkis daha sonraları vâki olduğundan tulumbanın fâidesi de mahdud kalmıştır.*” şeklinde tespitte bulunurken şu ifadelere yer vermiştir:

Resim 4: Tulumbacılar¹⁵⁴

“İstanbul gibi mebânisi kâmilen ahşap bir beldenin hiç eksik olmayan yangınlarını tulumba ile itfâ etmenin mümkün olmadığı ve olamayacağı hâl-i hazırda tecrübelerle de sabit olduğundan ve bunun en büyük delili tulumbanın ihdasından sonra yangınlar eksilmedikten mâadâ en büyük yangınlar bilâkis daha sonraları vâki olduğundan tulumbanın fâidesi de mahdud kalmıştır. En fâideli vesâit-i itfaiye, binaları kârgîr inşa ettirmek, şehre bol su getirmek, sokakları ve meydanları gayet geniş tutmak, müteaddit büyük tulumbalar bulundurmaktan ibaret olmak lazım geldiği halde bunların hiç birisine aradan asırlar geçmiş olduğu halde bugün bile muvaffak olunamamıştır.”¹⁵⁵

1870 Pera yangının ardından İstanbul’a çağrılan Sun Fire Sigorta Şirketi’nin İzmir temsilcisi Henry Rose da hazırlamış olduğu raporunda; diğer etkenler ile birlikte yetersiz yangın söndürme altyapısına dikkat çekmiştir.¹⁵⁶ Rose, bu konuda, İstanbul’da temsil edilen sigorta şirketleri tarafından modern bir itfaiye teşkilatının kurulmasını da dile

¹⁵³ Münif Paşa 1281, s. 151-155.

¹⁵⁴ Deleon t.y., s. 171 vd.

¹⁵⁵ Ergin 1995, s. 1098.

¹⁵⁶ Ersoy ve Kentel 2023, s. 180.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

getirerek, geleceğe yönelik, “yeni yapılanmayı Avrupa’daki herhangi bir mahalle kadar güvenli” hâle getirecek bir dizi öneriyi sunmuştur.¹⁵⁷

İstanbul’u ziyaret eden yabancı seyyahlar da tulumba teşkilatı ve yangın esnasında tulumbacılar tarafından yürütülen çalışmalarla ilgili olarak çeşitli konulara dikkat çekmişlerdir. Yangın söndürme teşkilatındaki alt yapı yetersizliğinin yanı sıra özellikle ilk etapta bir kurtarıcı olarak düşünülen ve o yönde hizmet beklenen tulumbacıların zamanla başka amaçlara hizmet ettiklerini, çıkar ilişkisi içinde hareket ettiklerini anlatmışlardır. Bu durumun da hem halkı zor durumda bıraktığını hem de yangının önlenmesi önünde bir engel teşkil ettiğini ifade etmişlerdir.

Tulumbanın icadı, ardından tulumbacı ocağının kurulması gibi hizmetlerle İstanbul yangınlarına müdahale işi daha düzenli bir hal almışsa da tulumbacıların da yeniçeriler gibi zamanla bozulmaya, görevlerini kötüye kullanmaya başlamışları, gelişimi sekteye uğratmıştır. Yağma ve hırsızlık gibi davranışlardan başka, halkı haraca kesmeye dahi meyletmişlerdir. Haraç alamadıkları mahallenin yangınlarına gitmemeye; kundak koymak suretiyle kasten yangın çıkarmaya, kendi çıkardıkları yangını ücretle söndürmeye yönelmişlerdir.¹⁵⁸

18. yüzyılda Baron De Tott, yanan komşu evlerini kurtarmak bahanesiyle daha kolay yağma yapıldığından ve sırf bu yüzden kundaklama olayları olduğundan bahsetmiştir. Dolayısıyla Hükümet, bu kötü hareketin önüne geçmek üzere yeniçeri subaylarının gelmesine kadar yangın söndürülmesi işlemini yasaklamıştır. Fakat bu durum da yangının söndürülmesi süresini uzatmıştır. Daha sonra bu yasa yürürlükten kaldırılmış, tulumbaların sayısı da artırılmıştır. Anlatılan bu döneme kadar sadece mahalle muhtarlıklarında olan tulumbalara ilâveten askerî birliklerin emrine de tulumbalar sağlanmış. Fakat sonuç çok da iyi yönde gitmemiştir. Zira Baron De Tott’un belirttiğine göre, *tulumbacılar felâkete uğrayanlardan fidye koparmak için harekete geçer olmuşlardır*.¹⁵⁹

Antoine Olivier, yangın çıktığında Yeniçeri Ağasının etrafında kalabalık maiyeti ile birlikte derhal yangın mahalline gittiğini, Veziriazamın da bizzat yangın yerine gitmek zorunda olduğunu, hatta yangın söndürülemeyip büyüyecek olursa Padişahın da yangın mahalline gittiğini, yangını söndürmeğe çalışan tulumbacılar, hamallara, bekçilere ve orada yangını söndürmeğe çalışan halka paralar dağıtmak suretiyle onları cesaretlendirdiğini belirtmiştir. Yangın söndürülemez ve rüzgârın etkisi ile daha da büyüme tehlikesi gösterirse o zaman yangının başka alanlara yayılmasını önleyecek tedbirler alınması zorunluluğu doğduğunu, bu doğrultuda civardaki henüz yanmamış evlerin süratle yıkıldığını, enkazın kaldırıldığını ve kaldırılmayan kısmının da ateşin sirayetini önlemek için su ile ıslatıldığını aktarmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Ersoy ve Kentel 2023, s. 181.

¹⁵⁸ Kuzucu 2000, s. 122.

¹⁵⁹ Tott t.y., s. 18.

¹⁶⁰ Olivier 1977, s. 114.

Resim 5: Yangını Söndürmek İçin Harekete Geçen Bir Tulumbacı Birliği¹⁶¹

Todor Yankov, İstanbul'da bulunduğu sırada yangın telaşıyla karşılaşmış, görevlilerin koşuşturmasına şahit olmuştur. Nitekim Galata Kulesi'nin nöbetçisi, pazvantlara (bekçilere) yangın çıktığını duyurmak üzere koşarken, var gücüyle "*Yangın! Yangın!*" diye bağırmıştır. Bu çığlık bir yankı gibi bütün sokaklarda pazvantlar tarafından tekrar edilmiştir. Daha sonra omuzlarında küçük tulumbalar taşıyan ve yangın yerine doğru âdeta uçarak giden, ama her şeyi önlerine katarak sürükleyen bir kalabalık belirmiştir. Bu kalabalık aslında yangın söndürme tayfası olan tulumbacılarıdır.¹⁶²

Fontmagne'nin verdiği bilgilere göre, Türkler sadece yangın çıktığında koşmuşlardır. Yangın yerine yaya ya da atla gitmişler, hatta Avrupalı yiğit itfaiyecilerden daha çevik ve hızlı olabilmişlerdir. Serasker Kulesi'nden ilk yangın alarmı verildiğinde bu heybetli itfaiyeciler birdenbire ortaya çıkıp Taksim'den, Yedikule'den, Eyüp'ten, Dolmabahçe'den, ayakları çıplak hâlde ve bağırarak koşmuşlardır. Sırtlarında dört kişi birlikte taşıdıkları tulumbalar yer almıştır. Nöbetleşe bunları taşımışlardır. Son derece hızlı hareket etmişlerdir.¹⁶³

Bütün kamu görevlileri yangın yerine gitmek zorunda. Bu mükellefiyet, daha ziyade Dahiliye Nazırı'nın mükellefiyetine giriyor ve hemen her gece bir yerde yangın çıktığı için önemli bir mecburiyet olduğu anlaşılıyor bunun.

Ulrich Jasper Seetzen, uzun zamandan beri İstanbul'da yangın tulumbalarının bilinmekte ve kullanılmakta olduğunu, fakat zararın tamamen önlenmesinin bununla da mümkün olmadığını belirtmiştir. Hatta Pera'daki bir evin önünde küçük bir yangın tulumbasının satıldığını da görmüştür.¹⁶⁴

¹⁶¹ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey t.y., s. 97.

¹⁶² Yankov 2022, s. 28.

¹⁶³ Fontmagne 2022, s. 113.

¹⁶⁴ Seetzen 2017, s. 282.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

Edmondo de Amicis, seraskerlik zabıtları gelmeden evvel yangını söndürmeyi yasak eden bir kanunun varlığından, Beyoğlu'ndaki çeşmelerin sakalar tarafından su dağıtımı yapıldıktan sonra kapatılıp bir memurun muhafazasına verildiğinden ve şehremanetinin izni olmadan ortalık yangın yerine dönse dahi çeşmenin memur tarafından açılmadığından bahsetmektedir:

“Yangın Yangın diye feryat etmiş komşu evlerdeki insanlar, serasker görevlilerinin yangın yerine varmasından önce yangına müdahaleyi yasaklayan o abuk sabuk yasa artık geçerliliğini kaybettiği için yardıma koşmuşlar, kovaları ve küçük tulumbaları ile su almak için en yakın Çeşmeye koşmuşlar... Pera'nın su taşıyıcılarının belli saatlerde gidip semt sakinlerine su tedarik ettikleri çeşmeleri dağıtım işlemi tamamlandığı zaman kilitlenir, anahtardan sorumlu yetkililerin izni olmadan çeşmeyi açamaz, o gün de çeşmenin yakınında Pera Belediyesi'nden bir Türk muhafız cebinde anahtarlarla durmuş yangının ilerlemesini kayıtsız bir tavırla izliyormuş, heyecanlı kalabalık çevresini sarmış ve çeşmeyi açmasını istemiş, görevli bunu yetkililerin izni olmadan yapamayacağını söylemiş, insanlar bastırmaya adamı tehdit etmeye sıkıştırmaya başlamışlar, ama o karşı koymuş ve anahtarları ancak cesedinin çiğneyip alabileceklerini söylemiş, zaten o dakika itibarıyla bütün ev tutuşmuş ve alevler yanlarındaki evlere sıçramaya başlamış...”¹⁶⁵

1823 yılında Tophane'de başlayan yangının tanıklarından İngiltere Sefareti'nin vaizi Robert Walsh, yangınların bir *memnuniyetsizlik ifadesi* olduğundan, yangınların etkisinden, tulumbacıların yangın söndürmede bahşış beklentisinden, bazı grupların yangınlar vasıtasıyla yönetime mesaj verdiğinden¹⁶⁶ ve yangın sonrası yapılan yağmadan ve yağmacı gruplardan bahsederken şu ifadelerle yer vermiştir:

“Birkaç gün öncesinden beri rüzgâr çok kuvvetli olarak doğudan esiyordu, hava kuruydu, dolayısıyla bu mahalledeki tüm ahşap evler yanmaya hazır ve yangın rüzgârla birlikte hızla yayılıyordu. İki saat içinde yangın öyle büyümüştü ki bütün Pera paniğe kapıldı. Bu evler yoksullara aitti, bahşış veremedikleri için tulumbacılar pek çaba göstermek istemiyordu...”

Yangın memnuniyetsiz yenicilerin şikâyetlerini dile getirme biçimi olarak değerlendirilmekteydi. Frenklere ve hatta Hristiyan reayaya ait tek bir evin bile yanmamış olması çok dikkat çekiciydi. Gerçek düşüncesi ne olursa olsun Sultan, olayın tamamen kaza olduğuna inanmış görünüyordu. Hemen bir ferman çıkarılmış ve hiçbir kişinin evdeki mangalda ya da tandırda yaktığı ateşi dikkatle söndürmeden sokağa çıkamayacağı duyurulmuştu. Toplam 10 bin evin yandığı ve bölgedeki nüfus yoğunluğundan ötürü 80 bin kişinin evsiz kaldığı ortaya çıktı. Sultan hepsinin kışlalara yerleştirilmesini emretti ve acil ihtiyaçlar için 800 bin kuruş dağıtılmasını emretti...

Burada yangınlardan sonra hesaba katılması gereken bir başka felaket de hemen arkasından meydana gelen yağmalama olaylarıydı. Mora ayaklanmasında soygunlara karışan Rumlar ortalığın durulmasından sonra Pera'ya gelmiş ve zanaatlarını farklı bir

¹⁶⁵ Amicis 2009, s. 243.

¹⁶⁶ 1808'de Alemdar Vakası sırasında kasten çıkarılan yangınlar olmuştur. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa 1309, C. IX, s. 26.

biçimde sürdürmeye devam etmişlerdir. Yangınlarda kendilerini hamal olarak tanıtırıyorlar, sonra da taşıdıkları mallarla birlikte ortadan kayboluyorlardı... ”¹⁶⁷

Walsh’in, “*Yangın, memnuniyetsiz yeniçerilerin şikâyetlerini dile getirme biçimi olarak değerlendirilmekteydi.*” ifadesini destekleyen başka seyyahların anlatıları da vardır. Zira bu örnekleri geçmiş dönemlere kadar götürmek mümkündür. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman döneminde Avusturya Sefiri Ghiselin de Busbecq, “*Bazen, askerlerin yangın çıkmasını arzu ettiklerini, hatta gizlice kendilerinin yangın çıkarttıklarını sanıyorum. Çünkü bu vesile ile evleri yağma edeceklerdir, İstanbul’da iken kaza eseri olmadığı aşikâr olan bazı yangınların kundakçıları bulunamamıştı...*”¹⁶⁸ demiştir. Örneğin, 1673 yılında sahibinden değnek yiyerek buhrana girmiş olan bir cariyeye, intikam duygusuyla hareket ederek sahibinin evini ateşe vermiştir. Yangın kısa sürede büyümüş ve yan binalara sıçrayarak Valide Hanı’na kadar seksen dükkânın küle dönmesine sebebiyet vermiştir.¹⁶⁹ Yine, 1790 yıllarında Olivier, birçok hallerde hayat pahalılığına, bir yetkinin kötüye kullanılmasına, açık bir haksızlığa, kötü muameleye ve nihayet hükümetin getirmek istediği ıslahat ve yenilik tedbirlerine karşı duyulan memnuniyetsizliği açıklamak için yangına başvurulduğunu belirtmiştir. Tarihte bunun birkaç örneği olduğundan da bahseden Olivier, şu anlatıya yer vermiştir:

“İzmir’de bir Yeniçerinin katli üzerine Müslümanların hiç fark gözetmeksizin Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler üzerine ateş ve kan yağdırmaları gibi, Cumhuriyetin 7nci yılında Beyoğlu’nda Frenk mahallesinde çıkan büyük yangını Fransızların Mısır’a yaptıkları sefer ile izah edenler bulunduğu kadar, bunu Babîâlî’nin Rusya ile acayip ittifakına bağlayanlar da olmuştur.”¹⁷⁰

Bundan bir asır sonra Evgenia Mars da askerlerin payitahtta birtakım taşkınlıklarda bulduklarından bahsederken, özellikle Padişaha, herhangi bir sadrazamdan *memnun olmadıklarını* haber vermek için eski İstanbul’u ateşe vermek gibi özel bir yöntem geliştirdiklerini belirtmiştir.¹⁷¹

Walsh, 1 Mart 1823’te İstanbul’da sabah sekiz dolaylarında, bir kadının Tophane’deki bir hamama gitmek üzere evden çıkarken tandırı yanık bırakması sonucunda büyük bir yangın çıktığından bahsetmiştir. Kadının evi, Tophane vadisinin dibinde, çarşıya yakın bir yerde, Pera’nın en yoğun ve kalabalık bir bölgesinde olduğu için anında bitişik evlere sıçramıştır. İki saat içinde yangın öyle büyümüştür ki bütün Pera paniğe kapılmıştır. Akşam saat 10’da elçilik sarayının çatısından görünen manzara korkunç bir hal almış, bütün Tophane vadisi alevler içinde kalmıştır. Hal böyle iken tulumbacıların takındığı tutuma da yer veren Walsh, *alevlerin arasında kalan evler çoğunlukla yoksullara ait olduğundan bahşiş veremedikleri için tulumbacılar pek çaba göstermek istemediklerini*¹⁷² belirtmiştir.

¹⁶⁷ Walsh 2021, s. 450-455.

¹⁶⁸ Busbecq t.y. s. 62.

¹⁶⁹ Galland, C.II, 1973, s. 14.

¹⁷⁰ Olivier 1977, s. 114-115.

¹⁷¹ Mars 2022, s. 39.

¹⁷² Walsh 2021, s. 290.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılara Dair Gözlemler

1830 yılında J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat da çıkarılan yangınların, bir hoşnutsuzluk belirtme, bir şikâyeti ifade etmenin yolu olduğuna dikkat çekerken şu ifadelere yer vermiştir:

“Bir yangın genellikle yeterince önlem alınmaması ya da dikkatsizlik sonucu başlamakla birlikte bazen de efendisinden intikam almak isteyen bir köle, komşusuna kızan biri, genel gidişattan hoşnut olmayan kesim tarafından çıkartılabiliyor, yani yangın halkın hoşnutsuzluğunu ifade etme aracı olarak da kullanılabilir.”¹⁷³

Charles Macfarlane de 1847-1848 yıllarına ait raporunda, eskiden yangınlar sıklaştığında bunların genel bir hoşnutsuzluk işareti olarak görüldüğüne değinmiştir. O da 1826 yılında kaldırılan Yeniçeri Ocağı taraftarlarına dikkat çekmiş ve onların sorumlu olarak gösterildiğinden bahsetmiştir. Huzursuzlukların artmasına paralel olarak yangınların da arttığını belirterek şunları aktarmıştır:

“1828'de karşılaştığım pek çoğunun sorumlusu olarak 1826'da kökü kazınan yeniçerilerin dostları gösterilmişti. Peki, şu anda kimler hoşnutsuz? Sürekli meydana gelen bu yangınları çıkartan kim? Şüpheleri insanların dikkatsizliği ve evlerin inşa edildiği kolayca tutuşabilen malzemeler çekmekle birlikte, tüm bu yangınların yalnızca kaza sonucu meydana geldiğini düşünmek güç. Pera'daki bu yangında ve titiz biçimde araştırdığımda alevler yoksul Türklerin evlerinde başlamıştı. Yoksulluktaki artış ve karamsar düşüncelerin ortaya çıkarttığı huzursuzluklarla orantılı olarak yangınların sıklıkları da artıyordu...”¹⁷⁴

1849 yılında İstanbul'da bulunan Albert Smith, sorumluların görev bilinciyle değil de para odaklı hareket ettiklerini belirtmiştir. Zira bu durumu; *“Yangın başladı mı sakalar deriden yapılmış kaplarıyla yangın musluklarından su çekerler. Ancak ücretlerini alana kadar kullarını bile kıpırdatmazlar.”¹⁷⁵* şeklinde ifade etmiştir.

Charles Macfarlane, yangın esnasında söndürme çalışmalarının gecikmesi ve doğru bir yöntem takip edilmemesinden dolayı yangının hızla yayıldığını ve bunun da büyük bir kargaşaya neden olduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

“Alevler henüz Rum semti Aya Dimitri yönünde, İngiliz sarayının arkasındaki bir bölümlerle sınırlıydı. İnsanlar bazı evleri yıkarak Türk itfaiyecilerin yangını orada durdurmasını umuyorlardı. Beyhude bir umut! Türkler hiçbir şey yapmadılar; daha doğrusu zamanında ve doğru şekilde hiçbir şey yapmadılar. Marmara Denizi'nden esen rüzgâr akşam sertleşti ve alevleri Pera'nın en yoğun yerleşimlerinin olduğu kısımlarına taşıdı. O zaman insanlar büyük bir telaşa kapıldı ve manzara gerçekten korkunç bir hal aldı. Güneş batınca, büyük bir alev denizi kalın duman tabakasının arasından kendini gösterdi. Hasta ve yatalak olanlar aceleyle erkeklerin omuzların da evlerinden çıkarıldı ve büyük bir kısmı mezarlıklardaki mezar taşların arasına yatırıldı. Erkekler, kadınlar ve çocuklar bağrıışarak etrafı çığınca koşturuyor ve eşyalarını hızla ilerleyen alevlerden kurtarmaya çalışıyorlardı...”¹⁷⁶

¹⁷³ Michaud ve Poujoulat 2014, s. 31.

¹⁷⁴ Macfarlane 2023, s. 576.

¹⁷⁵ Smith 2015, s. 85.

¹⁷⁶ Macfarlane 2023, s. 576-577.

Charles Macfarlane, yangın esnasında itfaiyeciler ve pompacılara evlerini kurtarmaları için yalvaran ve ödeyecekleri para konusunda onlarla pazarlık eden insanlarla karşılaşmıştır. Tabii bu arada yangın devam ettiğinden ve pazarlık da uzun sürdüğünden müdahale gecikmiş ve alevlerin etkisi daha da artmıştır:

“Görev başındaki bu dolandırıcılar ellerine para tutuşturulmadan hiçbir şey yapmıyorlardı ve hizmetlerinden faydalananlar en fazla parayı ödeyenlerdi. Yalnızca 100 kuruş verebilen fakirler, 1000 kuruş ödeyebilen zenginler için yüz üstü bırakıldı. Her yangında devletin bu iş için maaş ödediği görevliler, kendilerine para veremeyen fakirler için hiçbir şey yapmıyordu.”

Şayet yangın zengin bir ailenin evini tehdit ediyorsa, ev sahibi ile Tulumbacıbaşı arasında çetin bir mücadele başlar ve sonunda istenen para ve hatta bütün çabalara rağmen yangın yayılmış ve söndürülmesi hayli güç ve tehlikeli olmuşsa bunun iki misli ödenir. Tulumbacıbaşının bizzat şahit olduğu bu hareketi kanaatimce kanuna aykırı olduğu için tevbihi müstelzimdir.”¹⁷⁷

Charles Macfarlane, yangın esnasında insanların görevlilere ulaşmakta zorlandıklarını, dertlerini anlatamadıklarını, zaman zaman da onlarla çatıştıklarını gözlemlemiştir. Zira, bazı görevlilerin sokakların köşelerinde durarak en saçma ve en tutarsız emirler verdiklerini, sanki yangının yayılmasını istiyorlar gibi hareket ettiklerini belirtmiştir. Zira orada bulunan Rumlar gibi Frenkler de görevlilerin niyetlerinin bu olduğuna yemin etmişlerdir. Onların, *“Hıristiyan aleminde gerçekleşen devrimlerden korkuyorlar. Buradaki tüm Hıristiyanları korkutmak ve çaresiz bir duruma düşürmek istiyorlar”* demişlerdir. Bir grup Londra itfaiyecisi ki -dünyadaki en iyi itfaiyeciler olarak addedilmişlerdir- birkaç çürük ahşap evi yıkıp boş bir alan yaratarak alevlerin ilerleyişini en az yarım düzine kez durdurmuştur. Dolayısıyla oradaki bir Rum, yüksek mevkili adamlardan biri olan Sultan'ın kayınbiraderi Mehmet Ali Paşa'ya bu yöntemi önermiştir. Fakat, alevler bu Rum'un evine doğru yaklaşırken ne bitişiğindeki virane evleri yıktırmayı ne de çalışır durumda bir yangın tulumbası edinmeyi başaramamıştır. Bedelini karşılayacak parası olmadığı için kendisine hiçbir şekilde yardımcı olunmadığını gören adam bağırırma başlamış ve Mehmet Ali Paşa'ya; *öylece dikilip evinin yanıp kül olmasını izlemek için mi oraya geldiğini* sormuştur. Paşa, adamın acısını hafifletici sözler söylemek yerine ona hakaret etmiştir. Bunun üzerine Rum adam tabancasını çekerek Paşa'ya doğrultarak ateşlemiştir. Ancak Paşa yara almadan kurtulmuştur. Rum ise ilk önce Paşa'nın adamları tarafından öldürülmüş, sonra da zindana atılmıştır.¹⁷⁸

Charles Macfarlane, tulumbacılar tarafından sergilenen bu tutum ve davranışın insanlar arasında alışıl gelmiş, kabullenilmiş bir durum gibi algılandığına da şahit olmuştur. Zira yangın esnasında yaşlıca bir Türk'e düşüncelerini naklettiği zaman, kendisinden soğukkanlılıkla şu cevabı almıştır: *“San'at erbâbının karnını doyurmalı.”¹⁷⁹*

Dorina L. Neave, yangın esnasında, bağırıp çağırımlar arasında gönüllü itfaiye birliklerinin müdahale için geldiğini, fakat oyuncak gibi olan basit yangın tulumbalarını omuzlarında taşıdıklarını belirtmiştir. Yangın alanındaki kalabalığa katılmak isteyen

¹⁷⁷ Macfarlane 2023, s. 202.

¹⁷⁸ Macfarlane 2023, s. 573.

¹⁷⁹ Macfarlane 2023, s. 202.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

herkes, her semtte sekiz kilometrelik bir alanda çıkan yangın alanlarına koşturan tulumbacılar katılmış ve pek çoğu da Boğaz'ın karşı kıyısından teknelerle gelmiştir. Alevler içindeki bacaya hortum ulaştırmak için yardım edecek bir adam ihtiyacı olduğunda ise çatıya tırmanma cesaretini gösterecek kimse çıkmamıştır. Neave, bu karmaşa arasında gönüllü tulumbacıların, mobilyaları pencerelerden dışarı fırlatmaktan (ki bunlar arasında aynalar, cam eşyalar ve Çin porselenleri de vardır) ve ele geçirebildikleri tüm değerli parçaları çalmaktan gayet memnun göründüklerini belirtmiştir. O anda evin çevresindeki sokaklar kalabalıktan geçilmez hale gelmiştir. Yarı bele kadar soyunmuş, bol kısa pantolonlu, çıplak ayaklı bir sürü adam “Yangın var!” diye çığlıklar atarak tulumbalarını yarıştırmışlardır. Gürleyen alevlerin sesleriyle birleşen bu sesler, korkunç bir gürültü oluşturmuştur.¹⁸⁰

Yangın esnasında kendilerini memur olarak tanıtıp kalabalığın içinde yer alarak eşyaları talan eden, yağmada bulunan insanlar da türemiştir. Nitekim bu konuyla ilgili *Takvim-i Vekayi*'de yer alan bir haberde, Beyoğlu'nda meydana gelen yangında kendisini “yangın memuru” gibi gösterip hile ile olaya müdahale eden *Andon* isimli bir şahsın cezalandırıldığı belirtilmiştir.¹⁸¹

1858-1878 yılları arasında İstanbul'da bulunan tıp doktoru Hristo Stambolski, tulumbacılar dair bilgiler vermiştir. Tulumbacıların, zabitanın denetimi altında muhtar bir idarelerinin olduğunu, örgütlenmelerini, giyimlerini, yangın sırasında bahşiş ve ganimet için tutuştukları kanlı kavgaları aktarmış ve şu bilgileri paylaşmıştır:

*“Tulumbacı adıyla bilinen İstanbul itfaiyecileri tuhaf imtiyazlara sahip özel bir sınıftı. Bunlar kendi başına ana merkezlere göre az veya çok sayıda birkaç taifede örgütlenerek adeta çeteleşmişlerdi. Genelde anılan merkezlerin adlarını alıyorlardı. Sözgelimi Eyüp tulumbacı taifesi, Unkapanı tulumbacı taifesi, Galata tulumbacı taifesi vs. hepsi aynı şekilde giyiniyordu. Kıyafetleri bir cepken, gergin potur ve çarık ile mavi yazma ile bağlı bir keçe takkeden oluşuyordu. Her taifenin bir veya iki yangın tulumbası, birkaç baltası, çekiç ve ipleri yakın çeşmelerden su taşımak için birkaç sakaları vardı. Tulumbacıların zabitanın denetimi altında muhtar bir idareleri vardı. Yangın sırasında bahşiş ve ganimet için tutuştukları kanlı kavgalar hariç aralarındaki diğer meselelere zabita karışmıyordu.”*¹⁸²

Hristo Stambolski, yangın esnasında tulumbacıların hal ve hareketlerine de değinirken özellikle bahşiş meselesinin öne çıktığını ve bu konuda anlaşma sağlanması üzerine hareket edildiğini şu sözlerle aktarmıştır:

*“Bahşişler, evleri yanan veya yangına yakın veya yangının şiddetinden dolayı tutuşma tehlikesi altında olan ev sahiplerince veriliyordu. Bahşiş miktarı için ev sahipleri ve yangın yerine ilk intikal eden tulumbacı taifesi aralarında önceden anlaşılıyordu. Miktar fevkalade yüksek oluyor ve alelacele anında mutabık kalınıyordu. Bu nedenle bir yangın çıktığı duyulduğunda yangın yerine koşmak üzere her zaman tetikte olan tulumbacılar olay yerine daha önce intikal etmek için yarışıyorlar.”*¹⁸³

¹⁸⁰ Neave 2020, s. 62.

¹⁸¹ *Takvim-i Vekayi*, Sayı: 356, 28 Zilkade 1263/7 Kasım 1847, s. 3-4.

¹⁸² Stambolski 2018, s. 248.

¹⁸³ Stambolski 2018, s. 249.

Hristo Stambolski, yangınlarda zarar görenlere ve mağdur olanlara karşı Rus İmparatoru II. Aleksandr'ın, padişaha hediye olarak tulumbaları, arabaları, atları, merdivenleri vs. yangın halinde gerekli bütün araç gereçlerle donatılmış vaziyette bir bölük eğitimli ve disiplinli itfaiyeci gönderdiğinden bahsetmiştir. Rus imparatorun anılan erdemli bağıışı, eski İstanbul tulumbacıları hariç, bütün İstanbul sakinlerini fevkalade sevindirmiştir.¹⁸⁴

Birçok yangına tanıklık eden hatta bunların birinde zarar gören ve az kalsın kurban gidecek olan Hristo Stambolski, hükümetin yangınların ortaya çıkışı ve yayılmasının nedenlerini araştırarak ve bilimsel konferanslar düzenleyecek komisyonunun üyeliğini tereddütsüz kabul etmiştir. Yangınların içler acısı sonuçlarını hafifletmeye yönelik yardım toplamak için heyetler kurulmuştur. Hükümet, Stambolski'yi Pera heyetine; Hacı İvanço Pençoviç Efendi'yi de eski İstanbul heyetine üye olarak tayin etmiştir. Heyete üye tayin edilmesi ona yangın vakalarını araştırma ve inceleme fırsatı vermiştir. Ayrıca bilgin ve doğa bilimci hemşerisi, Paris'te yaşayan Dr. Petır Beron'un görüşleri doğrultusunda ayrıntılı bir rapor sunma imkânına erişmiştir. Pera'daki heyette yerli ve yabancı matematikçilerden, profesörlerden, kimyacılar ve fizikçilerden oluşan kalabalığın huzurunda raporunu sunmuştur. Bu raporu, "*Essai physico-chimique contre l'incendie*" başlığı altında, *La Turquie* gazetesinin 8 (20) Ekim tarihli, 241. sayısında yayımlanmıştır.¹⁸⁵

Stambolski, ilgili raporda yangını, *doğrudan insan deliliğinden kaynaklanan bir felaket* olarak tarif etmiştir. Yangınlarda ihmallerin, tedbirsizliğin önemli bir etken olduğunu, yetkililer tarafından yapılan duyurulara, uyarılara rağmen yangınların sayısının giderek arttığını belirtmiştir. Evleri, mahalleleri, hatta bazen bütün bir şehri bu yıkıcı unsurdan korumak için yangın söndürme teşkilatının önemine işaret etmiştir. Zira bu döneme kadar olan deneyimler, yangına karşı kullanılan araçların yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Hatta kullanılan yangın pompaları, yangını söndürmekten daha ziyade alevleri harekete geçirmeye uygun bir özellik göstermektedir. Dolayısıyla yangını söndürmek için daha etkili yöntemler aramanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır.¹⁸⁶

Stambolski, Pera ve İstanbul'u farklı zamanlarda harap eden büyük yangınlar için bir yöntemden bahsetmiştir. Bu yöntem, büyük yangınlar için söz konusu olmasa da küçük yangınlarda uygulanarak bunların büyümesini engellemeye yönelik bir işlemdir. Yani büyük yangınlara neden olan küçük yangınlara uygulanması üzerinde durulmuştur. Bu yöntem, yangının iki unsurunu birbirinden ayırıp yetersiz miktarda su püskürterek söndürmek yerine, oksijeni sağlayan havanın yakıtı erişimini kesmek ve böylece en tehlikeli yangını yangının içinde tutmak esasını içermektedir. Yani yangını kendi mikroplarıyla boğmayı hedefleyen bir yöntemdir. Stambolski, bu yöntemi şu örnekle anlatmıştır:

"Bir mum yakın ve onu masanın üzerine koyun; parlak bir şekilde yanacak, değil mi? Peki, bu mum, dış atmosfer ile mum çanının içerdiği hava arasındaki iletişimi kesecek şekilde masanın yatay düzleminde bulunan bir cam çan ile kapatılırsa, mumun alevinin

¹⁸⁴ Stambolski 2018, s. 269.

¹⁸⁵ Stambolski 2018, s. 269.

¹⁸⁶ *La Turquie Journal Politique* 20 Ekim 1874, s. 1.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılara Dair Gözlemler

kırmızıya döndüğünü göreceksiniz. Çanın içindeki havanın azalmasıyla alev önce kırmızıya dönecek ve yavaş yavaş kaybolup sönecek, çünkü bir yandan dışarıdaki oksijenin aleve ulaşmasını ve dolayısıyla yanıcıyı beslemesini engellemiş oluyorsunuz. Mumu oluşturan yağlı maddede bulunan karbon ve hidrojenin bileşimi; diğer taraftan yanma sonucu oluşan karbonik asit ve karbon oksit kendilerini çanın içinde hapsolmuş halde bularak alevi boğar ve söndürür. Bu deneyin tüm teorisi ve yangına karşı sürecimizin anahtarı budur.”¹⁸⁷

Stambolski, bu yöntemle büyük bir keşif yaptıklarını iddia etmediklerini, sadece pozitif bilimin ortaya koyduğu bazı gerçekleri belirtmek ve toplumun cehaleti ve beceriksizliği nedeniyle maruz kaldığı tehlikeleri azaltmak için paylaştıklarını ifade etmiştir.¹⁸⁸ Zira yangın başladığında, dumanlar yükseldiğinde ortaya çıkan manzaranın hiç bilinçli bir hareket olmadığına değinilmiştir. İnsanların bağırıp çağırarak etrafta koşuşturmalarının yanı sıra kapı, pencerenin kırılması, hatta yangın söndürmenin kolaylaştırılması için duvarların yıkılması gibi uygulamaların daha da durumu tetiklediği vurgulanmıştır. Nitekim bir odada çıkan yangın, kapı, pencere ve hatta duvarların yıkılmasıyla çok kolay bir şekilde diğer odalara sıçramakta hatta hava akışının da artmasıyla daha da alevlenmektedir. Neticede evin içi geniş bir fırına dönmektedir. Stambolski, bu yaşananlara dair şu anlatıma yer vermiştir:

“...Bağırıyoruz, koşuyoruz, ağıt yakıyoruz, mahalleyi ayağa kaldırıyoruz; yangının çıktığı oda merak konusu oluyor; kapılar kırılıyor, pencere camları ve hatta pencereler bile kırılıyor. Çok geçmeden alevler kendileri için açılan tüm bu açıklıklardan içeri giriyor. Sinyal bekçiler tarafından veriliyor; yangın var sözleri tüm mahallelerde yankılanıyor, tüm şehir hareket halinde. İtfaiye ekipleri her taraftan kaza mahalline koşar. İşte o zaman en vahim sahnelere tanık oluyoruz. Pompaların çalışmasını kolaylaştırmak için itfaiyeciler şans eseri kapalı kalan her şeyi kırarlar. Binanın dört duvarı daha sonra çok sayıda hava akımı tarafından yanmanın etkinleştirildiği geniş bir fırına dönüşür.”

Stambolski'nin verdiği bilgiye göre, bir evde çıkan yangın, ancak rüzgârın etkisiyle komşu evlere yayılabilmektedir. Ortamda tam bir sükûnet varsa yanan evden alevlerin çıkması mümkün değildir. Ama ateşin yanması isteniyorsa sadece kapı ve pencereleri açarak havanın geçmesini sağlamak yeterlidir. Ne kadar açık kapı ve pencere varsa hava akımı da o kadar oluşmaktadır. Bununla birlikte, yangını erken aşamada söndürmek için mülk sahiplerinin, kiracıların ve gece bekçilerinin burada yüzyıllardır uygulanan yöntemin tamamen tersi bir şekilde faaliyet göstermesi sağlanmalıdır. Bu girişimin büyük zorluklar yaratacağı da beklenen bir durumdur. Ancak hükümetin yardım ve desteğiyle hedefe ulaşılabilceği umut edilmektedir. Bu konuda bazı önemli temel talimatlar da şu şekildedir:

1. Yangının çıktığı evin sahiplerine veya kiracılarına;
2. Komşu evlerin sahiplerine veya kiracılarına;

¹⁸⁷ *La Turquie Journal Politique* 20 Ekim 1874, s. 1.

¹⁸⁸ *La Turquie Journal Politique* 20 Ekim 1874, s. 1.

3. Gece nöbetçilerine veya itfaiyecilere; yapabilecekleri en iyi şeyin müdahale etmekten vazgeçmeleri olduğu, çünkü yaptıkları her şeyin yangını değiştirmekten başka bir sonucu olmadığı, onların yardımı olmadan yangının yetkili kişilerce söndürebileceği belirtilmiştir.¹⁸⁹

1874 yılında İstanbul'da bulunan İtalyan yazar Amicis'in eserinden, yangının her zaman bir kaza olmadığı ve yeniçerilerin yangını söndürme işine mukabil aldıkları maaş için zaman zaman yangını bizzat çıkardıkları okunmaktadır. Amicis, şehirdeki itfaiye teknolojisinin durumunu şu satırlarla ifade etmiştir:

*“Tulumbalar hakikaten az değildir ve Türkler bunlardan harikulade makinalarmış gibi gurur duyarlar, ama bunlar aşağı yukarı 12 litre ihtiva eden ve yangın söndürmekten çok bahçe sulamaya yarayacak kadar su basan basit aletlerdir...”*¹⁹⁰

Charles Macfarlane, 1847-1848 yıllarına ait raporunda, yangın söndürmede kullanılan aletlerin basit ve kullanışsız olduğundan bahsetmektedir:

*“Erkekler, kadınlar ve çocuklar bağrışarak etrafıta çılgınca koşturuyor ve eşyalarını hızla ilerleyen alevlerden kurtarmaya çalışıyorlardı. Alevlerin ulaştığı yerin yanına geldiğimizde, iyi bir bahçe motorundan biraz daha fazla bir güçle çalışan üç veya dört acınası küçük makineyle yangının söndürülmeye çalışıldığını gördük. Bu son derece faydasız operasyon suyun bitmesi yüzünden kısa bir süre sonra sonlandı.”*¹⁹¹

*Olay yerine biraz daha erken ulaşmış olsaydı, birkaç evi yıkarak alevlerin yayılmasını engelleyebilirdi. Verimsiz ve kötü durumda olmalarına rağmen bu zamana kadar çok sayıda yangın tulumbası (tamamı seyyar) toplanmıştı. Ancak su tepeye atların, eşeklerin, katırların ve adamların sırtında deri torbalarla taşınıyordu ve anlaşıldığı üzere bu çok yavaş ve yetersizdi, kaynağın da yarısı olay mahalline ulaşmadan kayboluyordu...”*¹⁹²

Ernst Christoph Döbel, İstanbul'daki yangınlara değinirken özellikle yangın esnasındaki tedbirlerin yetersizliğine, teçhizatın zayıflığına dikkat çekmiş ve sadece birtakım yerel yöntemlerle çözüm üretilebildiğini belirtmiştir:

*“İtfaiye de acınacak bir durumda olup sefil halde bulunan hortumlar itfaiyeciler tarafından omuzlarının üstünde, korkunç haykırışlar arasında yangın yerine taşınıyordu. Bunların etkisi sokakların darlığından dolayı oldukça kısıtlı ve yangın çığırtkanları çoğunlukla komşu evlerin kapısına, uykuda olan sakinleri uyanıp ya yardıma koşuncaya ya da bir ışık yakıncaya kadar vurmakla yetinmekte. Bundan dolayı da bir mahallede yangın çıktığında başka bir mahallede bunun haberinin alınmamış olması sıkça vuku bulmaktadır.”*¹⁹³

İstanbul'daki yangın söndürme teşkilatının zayıflığı önemli bir sorun olarak gündeme gelmiştir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ *La Turquie Journal Politique* 20 Ekim 1874, s. 2.

¹⁹⁰ Amicis 2009, s. 253.

¹⁹¹ Macfarlane 2023, s. 572.

¹⁹² Macfarlane 2023, s. 574.

¹⁹³ Döbel 2015, s. 124.

¹⁹⁴ Kuzucu 2000, s. 230-231.

SONUÇ

İstanbul, insanlığın çekim merkezlerinden biri olup tarihsel bir belleğe sahip müstesna bir şehirdir. Her dönem pek çok gözlemcinin ve gezginin ilgisini çekmiş, onların hatıralarında yeniden hayat bulmuştur. İstanbul, sadece seyahat etmek için yola çıkanların uğrak noktası olmamış, kutsal topraklara gitmek isteyen Hristiyan hacılara, elçilik heyetlerine, tüccarlara, bilim adamlarına ve pek çok amaç doğrultusunda şehirden geçmek zorunda kalan misafirlere ev sahipliği yapmıştır.

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin ömrü boyunca, devletin en büyük şehri olma vasfını muhafaza ettiği gibi, sıklıkla ortaya çıkan yangınlardan da geniş çapta zarar görmüştür. Pera, Eyüp, Galata ve Üsküdar gibi semtlerde ciddi tahribata yol açan yangın felaketleri, maddi ve manevi anlamda büyük zararlar ortaya çıkarmıştır. İstanbul'u ziyaret eden yabancı seyyahlar, eserlerinde yangınlara dair yer verirken, çoğu zaman ahşap kullanımının yaygınlığına, sokakların düzensiz, dar ve evlerin bitişik olmasına dikkat çekmişlerdir. Zira 19. asırda Avrupa'da büyük şehirler artık modern bir görünüme sahip olduğundan İstanbul'a gelen seyyahlar Osmanlı payitahtını değerlendirirken bu şehirlerle mukayese yoluna gitmişlerdir. Sokakların temizliği, tertip ve düzeni gözlemlenmiş ve İstanbul'a yönelik eleştirel çoğunlukla bu noktalarda yoğunlaşmıştır.

Ahşap kullanımının yaygınlığı, sokakların düzensiz, dar ve evlerin bitişik olması yangınların önlenememesinde ve büyümesinde önemli bir etken olmuştur. İstanbul'da meydana gelen yangınlarda halkın haberdar edilmesinde ise farklı usullerin kullanıldığı görülmektedir. Bunun içerisinde; yangın kulelerine kırmızı bayrak asılması, top atışlarının yapılması, davullar çalınması, kaldırımlara sopayla vurulması ve yüksek sesle "Yangın var! Yangın var!" nidaları yer almaktadır. Bunlar, özellikle gece yarısı çıkan yangınlar esnasında yapıldığında halk üzerinde büyük bir tramvaya da yol açmıştır. İnsanlar sürekli olarak diken üstünde olmuşlardır. Batılı seyyahların dikkatini çeken önemli bir konu da bu olmuştur.

Seyyahlar, yangınlar esnasında tulumbacılar tarafından yürütülen çalışmalarla ilgili olarak çeşitli konulara temas etmişlerdir. Yangın söndürme teşkilatındaki alt yapı yetersizliğinin yanı sıra özellikle ilk etapta bir kurtarıcı olarak düşünülen ve o yönde hizmet beklenen tulumbacıların zamanla başka amaçlara hizmet ettikleri, çıkar ilişkisi içinde hareket ettikleri vurgulanmıştır. Bu durumun da hem halkı zor durumda bıraktığı hem de yangının önlenmesinin önünde bir engel teşkil ettiği ifade edilmiştir.

İstanbul'daki yangın söndürme teşkilatının zayıflığına işaret edilmiştir. Bu teşkilatın altyapı ve teçhizat bakımından yetersizliğinin yangınların önlenememesinde önemli bir etken olduğuna dikkat çekilmiştir. Gelişmiş ülkelerde motorlu itfaiye araçları, ambulans arabaları kullanılırken, İstanbul'daki yangınlar mahalle tulumbacılarının insafına terk edilmiştir.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA., A. DVN.MHM., 6/37, 14 Şevval 1264/13 Eylül 1848.
BOA., A. MKT., 147/22, 12 Şevval 1264/11 Eylül 1848.
BOA., A.MKT., 147/23, 12 Şevval 1264/11 Eylül 1848.
BOA., A.MKT., 147/59, 13 Şevval 1264/12 Eylül 1848.
BOA., AE.SABH.I., 157/10517, 16 Zilkade 1199/20 Eylül 1785.
BOA., AE.SMHD.II., 108/9213, 17 Rebiülevvel 1255/31 Mayıs 1839.
BOA., C.AS., 563/23641, 7 Zilhicce 1234/27 Eylül 1819.
BOA., C.BLD. 38/1854, 3 Receb 1261/8 Temmuz 1845.
BOA., C.BLD. 49/2405, 20 Rebiülevvel 1233/28 Ocak 1818.
BOA., C.BLD., 138/6874, 29 Ramazan 1196/7 Eylül 1782.
BOA., C.BLD., 61/3038, 29 Ramazan 1196/7 Eylül 1782.
BOA., HAT. 125/5178, 7 Cemaziyelahir 1217/5 Ekim 1802.
BOA., HAT. 1658/21, 10 Şevval 1264/9 Eylül 1848.
BOA., HAT. 307/18127, 1227/1813.
BOA., HAT. 307/18127, 1227/1813.
BOA., İ.DH. 28/1342, 27 Şevval 1256/22 Aralık 1840.
BOA., İ.MVL. 96/2008, 5 Cemaziyelahir 1263/21 Mayıs 1847.
BOA., MAD.d., 7034, 20 Cemaziyelevvel 1235/5 Mart 1820.
BOA., TS.MA.d., 10457, 29 Ramazan 1195/18 Eylül 1781.
BOA., TS.MA.e. 609/30, 1200/1786.

b. Kaynak Eserler, Süreli ve Resmî Yayınlar

- Abdurrahman Şeref 1 Nisan 1327/14 Nisan 1911, Abdurrahman Şeref, “Bab-ı Âlî Harikleri”, *TOEM*, S. 7, , s. 446-450.
Ahmed Cevdet Paşa 1309, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. II, C. IX-XII, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet.
Ahmed Lütfi Efendi 1290, Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. VII, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet.
Ahmed Lütfi Efendi 1999, Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt: I ve II-III, Yeni Yazıya Aktaran: Ahmet Hezarfen, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları Eski Yazıdan Yeni Yazıya-1, İstanbul.
Basiret, Sayı 101, 18 Rebiülevvel 1287/18 Haziran 1870.
Düstur 1289 *Düstur*, I. Tertip, C. II, Matba'a-i Âmire, s. 499-514.
Ergin 1995, Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-i Belediye*, C. II-III, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılar Dair Gözlemler

İkdam, Sayı: 8988, 26 Receb 1340/25 Mart 1922.

Kâtip Çelebi 2016, Kâtip Çelebi, *Fezleke I (Tahlil ve Metin)*, Haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Küçükçelebizâde İsmail Âsım Efendi 1282, Küçükçelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Tarih-i Çelebizâde*, Matbaa-i Âmire, Dersaadet.

La Turquie Journal Politique 1874, *La Turquie Journal Politique*, Commercial, Industriel Financier, No: 241, 10 Ramazan 1291/ 20 Ekim 1874.

Mahmud Şevket 1325, Mahmud Şevket, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, C. I, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Dersaadet.

Münif Paşa 1281, Münif Paşa, “Harik-i İstanbul”, *Mecmua-i Fünun*, Cilt III, Sayı: 28, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, İstanbul, ss.148-156.

Râşid Mehmed 1282, Râşid Mehmed, *Tarih-i Râşid*, C. V, Matbaa-i Âmire, Dersaadet.

Ruznâme-i Ceride-i Havadis, Sayı: 1417, 13 Rebiülevvel 1287/13 Haziran 1870.

Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi 1281-1284, Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Tarih-i Şanizâde*, Cilt: II, İstanbul.

Takvim-i Vekayi, Sayı: 214, 10 Zilkade 1256/3 Ocak 1841, s. 2.

Takvim-i Vekayi, Sayı: 303, 21 Şevval 1264/20 Eylül 1848, s. 1-2.

Takvim-i Vekayi, Sayı: 303, 27 Receb 1262/21 Temmuz 1846, s. 2-3.

Takvim-i Vekayi, Sayı: 356, 28 Zilkade 1263/7 Kasım 1847, s. 3-4.

Takvim-i Vekayi, Sayı: 392, 21 Zilkade 1264/19 Ekim 1848, s. 2.

Takvim-i Vekayi, Sayı: 397, 2 Safer 1265/28 Aralık 1848, s. 4.

c. Diğer Kaynaklar

Akyıldız 2018, Ali Akyıldız, *Yapay Tarihin Esirleri*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Amicis 2009, Edmondo De Amicis, *İstanbul*, Çev. Sevinç Tezcan Yanar, Pegasus Yayınları, İstanbul.

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey t.y. Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Yay. Haz. N. Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

Banoğlu 2008, Ahmet Niyazi Banoğlu, *İstanbul Cehennemi Tarihte Büyük Yangınlar*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Baratta 2021, Antonio Baratta, *1831 İstanbul*, İtalyanca Aslından Türkçeleştiren: Akif Tunç, Liman Yayınevi, Ankara.

Batur, 1994, Afife Batur, “Beyazıt Yangın Kulesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1994, s. 190.

Blount 2010, Henry Blount, *Doğu Akdeniz’e Yolculuk (1634)*, Çev. Dilek Berilgen Cenkçiler, Ed. Recep Boztemur, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

Busbecg t.y. Ogier Ghiselin De Busbecg, *Türkiye’yi Böyle Gördüm*, Çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul

Casti 2019, Giovanni Battista Casti, *Bir İstanbul Seyahati 1788*, İtalyanca Aslından Türkçeleştiren: Akif Tunç, Cinius Yayınları, İstanbul.

Metin MENEKŞE

- Carım 1965 Fuad Carım, *Venezuela 'lı General Miranda 'nın Türkiye 'ye Dair Hâtıratı-Yazar ve Seyyah Jean Chardin 'in Anlattığı Kalp Para Ticareti-Comte de Césy Dördüncü Murad Tarafından Atanan Fransız Elçisi*, Berksoy Matbaası.
- Cezar 1963 Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler*, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul.
- Cezar 2002 Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul.
- Chardin 2014 Chardin, *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran, 1671-1673*, Çev. Ayşe Meral, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Chesneau 2022 Jean Chesneau, *D'aramon Seyahatnamesi*, Çev. Işıl Erverdi, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Corbusier 2012 Le Corbusier, *Şark Seyahati, İstanbul 1911*, Çev. Alp Tümertekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çelebi 1994 Bünyamin Çelebi, "İtfaiye", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 306-307.
- Çelik 2012 Yüksel Çelik, "Tulumbacı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXXI, İstanbul, s. 369-371.
- De Bruyn 1714, Cornelis De Bruyn, *Voyage au Levant*, Chez Guillaume Cavelier, Paris.
- Deleon t.y. Jak Deleon, *Pera Hatıratı (Anı /Arşiv)*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul.
- Dernschwam 1992 Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Döbel 2015 Ernst Christoph Döbel, *Saksonya'dan İskenderiye'ye Bir Faytoncunun Serüvenleri*, Say Yayınları, İstanbul.
- Ersoy ve Kentel 2023 Ahmet A. Ersoy ve K. Mehmet Kentel, "Kül Panorama": Adli Pratikler, Fotoğraf ve 1870 Beyoğlu Yangını", Çiğdem Kafescioğlu, K. Mehmet Kentel, M. Baha Tanman, *Tam Yerinden: İstanbul'a Panoramik Bakışın Tarihi*, Pera Museum, İstanbul, s. 170-187.
- Eryılmaz 1992 Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, Bilimsel Araştırma Dizisi: 16, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Fontmagne 2022 Baronne Durand De Fontmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul Günleri (1855-1858)*, Çev. İsmail Yerguz, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Galland 1973 Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâturalar (1672-1673)*, C. I-II, Şerhlerle Yay. Charles Schefer, Çev. Nahid Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılara Dair Gözlemler

- Gerlach 2007 Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, C. II, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- Gravina 2004 Federico Gravina, *İstanbul'un Anlatımı*, Çev. Yıldız Ersoy Canpolat, YKY, İstanbul.
- Hammer Purgstall 2023 Joseph Von Hammer Purgstall, *İstanbul Günleri, Bir Tarihinin Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, Çev. Ömer Faruk Demirkan, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Hammer Purgstall 1986 Joseph Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi 1676-1699*, C. XII, Çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Hamsun ve Andersen 2024 Knut Hamsun ve Hans Christian Andersen, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah*, Çev. Banu Gürsaler-Syvertsen, YKY Yayınları, İstanbul.
- Howard 1978 George William Frederick Howard, *Türk Sularında Seyahat*, Çev. Şevket Serdar Türet, İstanbul.
- Heberer 2016 Michael Heberer, *Osmanlı'da Bir Köle*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kay 2009 James Ellsworth De Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, Çev. Serpil Atamaz Hazar, Ed. Recep Boztemur, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Kılıç 2015 Abdurrahman Kılıç, "Patlıcan Yangınları", *Yangın ve Güvenlik Dergisi*, Sayı: 177, s. 1-2.
- Koçu 2015 Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A. Ş., İstanbul.
- Koçu 1981 Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Tulumbacıları*, Doğan Kitabevi, İstanbul.
- Kuzucu 1999 Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı*, V, Ankara, s. 687-699.
- Kuzucu 2006 Kemalettin Kuzucu, "Széhenyi Paşa ve Osmanlı İtfaiyesinin Modernleştirilmesi (1874-1922)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 14, İstanbul, s. 31-52.
- Kuzucu 2000 Kemalettin Kuzucu, *Bâbîâlî Yangınları ve Sosyo-ekonomik Etkileri (1808-1911)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Kuzucu 2018 Kemalettin Kuzucu, "Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı", *Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, Ed. İlyas Gökhan vd., Kömen Yayınları: 198, Kayseri, s. 327-353.
- Levaşov 2018 Pavel Artemyeviç Levaşov, *Esir Bir Rus Diplomatanın Gözünden İstanbul, Pavel Artemyeviç Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, Çev. İlyas Kemaloğlu-Eduard Khusainov, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.

Metin MENEKŞE

- Lubenau 2016 Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Macfarlane 2023 Charles Macfarlane, *Türkiye'nin Durumunu İncelemek Üzere 1847 ve 1848 Yıllarında Yapılan Bir Yolculuğun Raporu, Türkiye ve Yazgısı*, Çev. Fahri Yıldırım, Abis Yayınları, Ankara.
- Mantran 1991 Robert Mantran, *16. ve 17. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat*, Çev. M. A. Kılıçbay, İstanbul.
- Mars 2022 Evgenia Mars, *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*, Çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Martin 2007 Guillaume Martin, *İstanbul'a Seyahat*, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul.
- Michaud ve Poujoulat 2014 J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat, *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830*, Çev. Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul.
- Moltke 1969 Feldmareşal Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Nalçacı 2010 Nida N. Nalçacı, "İstanbul'un Tarihsel Kaynakları Olarak Seyahatnameler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. VIII, S. 16, s.523-562.
- Neave 2020 Dorina L. Neave, *Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim*, Çev. Neşe Akın, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Nerval 2012 Gerard de Nerval, *Doğu'da Seyahat*, Çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Olivier 1977 Guillaume Antoine Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, Çev. Oğuz Gökmen, Ayyıldız Matbaası, İstanbul.
- Ortaylı 1973 İlber Ortaylı, "Türk Belediyesinin Denetim Yetkisinin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt VI, Sayı 4, (Aralık), s.14-24.
- Özcan 1999 Osman Özcan, "İstanbul İtfaiyesinin Tarihçesi", *İtfaiye 110*, Yıl 5, S. 20 (Ocak-Şubat), s.33-35.
- Özgür ve Azaklı 2001 Hüseyin Özgür ve Sedat Azaklı, "Osmanlı'da Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Haziran 2001, Cilt III, Sayı 1, s. 153-172.
- Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati* 1996 *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati*, 16. Yüzyıl'da Türkler'e Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları, Çev. Fuad Carım, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Pfeiffer 2023 İda Pfeiffer, *Doğu'ya Seyahat, İstanbul, Filistin, Mısır*, Çev. Şehzâde Şenay Ataç, Ketebe Yayınları, İstanbul.
- Raczynski 2019 Edward Raczynski, *1814'de Dersaadet ve Çanakkale'ye Seyâhat*, Çev. Kemal Turan, Köprü Kitapları, İstanbul.

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılara Dair Gözlemler

- Schweigger 2004 Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Seetzen 2017 Ulrich Jasper Seetzen, *İstanbul Günlükleri 12 Aralık 1802- 22 Haziran 1803*, Çev. Selma Türkis Noyan, Cilt I, Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Slot 1976 B. J. Slot, “The Fires in Istanbul of 1782 and 1784 According to Maps and Reports by Dutch Diplomatic Representatives”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, s. 47-66.
- Smith 2015 Albert Richard Smith, *İstanbul’da Bir Ay*, Çev. Mehmet Şerif Erkek, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Stambolski 2018 Hristo Stambolski, *Bir Osmanlı Hekiminin Anılarıyla İmparatorluğun Zor Yılları 1858-1878*, Çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Şahin 2017 Gürsoy Şahin, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul.
- Tavernier 2014 Jean-Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Thévenot 2014 Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, Çev. Ali Berktaş, ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Tott t.y. Baron De Tott, *18. Yüzyılda Türkler ve Tatarlara Dair Hâtıralar*, Tercüman 1001 Temel Eser 89, İstanbul.
- Tournefort 2005 Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. I. Kitap: Ali Berktaş, II. Kitap: Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Üçel-Aybet 2003 Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ünal vd. 2022 Fatih Ünal -Mesut Karakulak -Murat Özkan, *İstanbul Seyahatnamesi, 19. Yüzyılda Rus Seyyahlarla Osmanlı Topraklarına Yolculuk*, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Ünver 1971 Süheyla Ünver, “İstanbul’un İlk Yangın Kulesi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 7/9, İstanbul, s. 36-40.
- Ürekli 2010 Fatma Ürekli, “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16, İstanbul, s. 101-130.
- Valon 2015 Alexis de de Valon, *Abdülmecit Döneminde Türkiye, Doğu’da Bir Yıl*, Çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul.
- Walsh 2021 Robert Walsh, *İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul’u*, Çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi.
- Werner 2019 Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda, Elçilik Günlüğü (1616-1618)*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Metin MENEKŞE

- Wittman 2011 William Wittman, *Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1800-1801*, Çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Yalın 1998 Sabri Yalın, "1714 Didoncular'dan 1998 Modern İtfaiyeye Doğru", *İtfaiye 110. Yıl*, Sayı: 17, (Temmuz Ağustos), s. 5-7.
- Yankov 2022 Todor Yankov, *İstanbul'dan İzlenimler*, Çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul 2022.
- Yılmaz 2016 Özgür Yılmaz, "Mahalli Tarihin Kaynağı Olarak Seyahatnameler: Örnek Çalışmalar, Yöntem ve Yaklaşımlar", *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, Editörler: M. Çağatay Özdemir, Yunus Emre Tekinsoy, Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- Zeydan 2012 Corci Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, Çev. Mustafa Özcan, Önsöz ve Notlar: Muhammed Harb, Ark Kitapları, İstanbul.

İnternet Erişimi:

Üreten: Guillaume Berggren, 1875, Beyoğlu, İstanbul, SALT Araştırma, Erişim, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194264>, 26.05.2024.

SUMMARY

Travelers who visited the Ottoman capital at different times and their works are important to us. Every reader and researcher interested in the daily life of the capital, visits to the palace, developments at the Sublime Porte, state officials, the press, fires, wars and conflicts, epidemics, minorities, societies, commercial activities, the Balkans, Anatolia and Arab geography of the empire and dozens of other subjects can access important information, observations, analyses and details from an outside perspective.

This study examines the fires in Istanbul covered in travel books. Because Western travelers who visited the Ottoman geography in different centuries have often drawn attention to the natural disasters that were effective in this geography. Indeed, fires, one of these, occupied the subconscious of the public and the state as a threat until the mid-20th century. Many Western travelers have dedicated a special title to fires in the sections about Istanbul in their works and have dealt with this issue from various aspects. The fact that fires have recurred very frequently has led to the perception of this disaster as an inevitable situation. Travelers have included the causes, destruction, damage and human losses of the fires that occurred very frequently in the city center. They have touched upon the approach of the Ottoman authorities and the public in the face of these fires, which were quite effective in the city; the attitude, behavior and actions of the officers responsible for extinguishing the fires.

Istanbul, throughout the life of the Ottoman Empire, maintained its status as the largest city in the state, and during this period, it was adorned with magnificent mosques, palaces, mansions, houses, inns, baths, soup kitchens, madrasahs and many other works. The buildings in Istanbul are located one after the other from the shore to the top of the

Yabancı Seyyahlar Gözünden İstanbul Yangınları ile Mücadele: Tulumbacı Teşkilatı ve Tulumbacılara Dair Gözlemler

hill. Among the buildings are oak, pine, plane trees and other old trees. People came here as a settlement and built palaces and small houses among these trees. The upper parts of the houses are wooden and their roofs are made of tiles. It was deliberately preferred to make these parts wooden and not stone in order to be away from the earthquake risk. However, this style also caused a fire risk.

Each of these structures, which are works of art, have suffered extensive damage from frequent fires and occasionally from natural disasters. In this sense, it can easily be said that İstanbul has suffered particularly from fires. The fire disasters that caused serious damage in Pera, Eyüp, Galata and Üsküdar have caused great material and spiritual damage. It is seen that different methods were used to inform the public about the fires that occurred in İstanbul. These include hanging red flags on fire towers, firing cannons, beating drums, hitting the pavements with sticks and shouting loudly, "Fire! Fire!" These have had a great impact, especially when done during fires that broke out at midnight, and have caused a tramp on the public. People have been constantly on edge. Therefore, both the destruction caused by the fires and the effect they left on people have been important issues that attracted the attention of Western travelers.

When a fire broke out, watchtowers such as Galata and Beyazıt immediately took action and warned the public and authorities. There were also some practices on the streets. Travelers gave extensive space to these. In particular, examples of these were hitting the pavement stones with sticks to wake up sleeping people, beating drums and firing cannons. Since all these mostly happened at night, people who were suddenly woken up by loud noises and shouts were naturally terrified and experienced great fear. This left deep marks on people's psychology.

When the fire was reported, especially in large fires, the Grand Vizier and the Janissary Chief were also ordered to immediately go to the scene of the fire and take the necessary precautions. In fact, it was seen that the Sultan was at the scene of the fire with these officials on many occasions. Those who were seen to be negligent during and after the fire were punished.

The question of why wooden structures are not abandoned despite the fact that they burn very easily in the face of fires and cause great disasters comes to mind. Some reasons stand out in this regard. These include; the formation of a wooden tradition in İstanbul, the cheaper wooden material, the ability to build wooden structures in a shorter time, the healthier nature of wood in humid İstanbul, the preference for wooden structures being more resistant to earthquakes and less dangerous than masonry buildings. However, travelers criticized the widespread use of wood in the construction of buildings and houses, the narrow streets and the irregular construction of houses, and stated that these were also important factors in the growth of fires.

Before the organization of firefighting services in the Ottoman Empire, it is seen that there was a practice of storing materials such as axes, buckets, ladders and shovels in certain places and using them randomly by the public when a fire broke out. Again, sometimes the fire was abandoned to its fate by demolishing the surrounding buildings.

All of this shows that until the invention of the pump, firefighting in the Ottoman Empire was carried out with primitive methods for a long time. The main materials used

were buckets, ropes, hooks and axes. The officers who had these materials only tried to prevent the fire from spreading. Because it is also a fact that the Janissaries lacked technical knowledge and effective firefighting vehicles. Again, it is not difficult to guess that pouring water carried by the extinguishers in buckets on the fire would not be enough in a large fire. Therefore, during this period, there was a struggle to keep the damage of the fire to a minimum.

The fundamental development in firefighting efforts in the Ottoman Empire was the Firefighters' Guild, which was established in the early 18th century. Indeed, upon the proposal of Grand Vizier Nevşehirli Damad İbrahim Pasha, who was known for his fondness for art and technology, and the approval of Sultan Ahmed III, the Firefighters' Guild was established in 1720 with soldiers selected from the novice guild. Foreign travelers who visited Istanbul also drew attention to various issues regarding the firefighting organization and the work carried out by the firefighters during the fire. In addition to the inadequacy of the infrastructure in the firefighting organization, they also explained that the firefighters, who were initially thought of as saviors and expected to serve in that direction, eventually served other purposes and acted in a self-interested relationship. They stated that this situation both put the public in a difficult situation and constituted an obstacle to preventing fires.

Although the work of responding to fires in Istanbul became more organized with the invention of the fire pump and the establishment of the fire brigade, the fire pumpers, like the Janissaries, began to deteriorate over time and abuse their duties, which hindered development. Apart from behaviors such as looting and theft, they also tended to extort people. They tended not to go to the fires of the neighborhoods from which they could not collect tribute; they tended to deliberately start fires by setting fires and to extinguish the fires they started for a fee.